

2009-2015 ARALIĞINDA “AÇILIM” SÜREÇLERİNE YÖNELİK SİYASİ PARTİ SÖYLEMLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALIBİR ANALİZ

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE DISCOURSES OF THE POLITICAL PARTIES ON “OPENING” PROCESS BETWEEN 2009-2015

Doç. Dr. İsmet PARLAK
Pamukkale Üniversitesi, İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yön.Böl.
armagan1789@yahoo.com

Yrd.Doç.Dr. Armağan ÖZTÜRK
Artvin Çoruh Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü
ismetparlak74@gmail.com

Received 21 July 2015 – Accepted 26 October 2015
Gönderim 21 Temmuz 2015 – Kabul 26 Ekim 2015

Öz: AKP'nin ikinci iktidar döneminde, 2009 yılı Ağustos ayından itibaren önce “Kürt Açılımı”, sonrasında “Demokratik Açılım” ve nihayetinde “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” adı altında kamuoyuna sunulan, 28 Şubat 2015'te Dolmabahçe'de açıklanan mutabakat metni ile birlikte devam eden açılım tartışmaları üzerinden gerçekleştirilecek politik söylem analizi, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Makalede öncelikle çalışmanın arka planını anlamlı hale getiren metodolojik ayrıntılara yer verilmiştir. Bu bağlamda söylem, politik söylem, anlam üretme biçimleri grup konuşmalarına referansla tartışmaya açılmıştır. İkinci olarak Mutabakat Metni üzerinde durulmuştur. Bahsi geçen metin Kürt sorununun çözümünde İslamcı bakış açısının ne ölçüde işlevsel olduğu sorusunun çevresinde somutlaşan bir dizi meseleyi ön plana çıkarır. Makalede son olarak terör-demokrasi ikilemine değinilecektir. AKP'nin sürece yüklediği anlam özgür bir politik düzenin inşası ve demokrasinin derinleşmesiyle yakından ilgilidir. Ancak muhalif partiler gerçekleşmekte olan şeyin demokrasi inşası değil ulus devletin tasfiyesi olduğunu düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: demokratik açılım, AKP, mutabakat metni, kürt sorunu, terör

Abstract: This study is a political discourse analysis of the debates on the initiatives launched during the second term of the JDP rule on the Kurdish question. These initiatives began and presented to the public in the name of “Kurdish Opening” in August 2009, then re-named twice as “Democratic Opening” and “National Unity and Fraternity Project”, and was ended with a ‘memorandum of understanding’ that was announced in February 28, 2015 in Dolmabahçe Palace. In the paper, some methodological issues are pointed first, in order to provide a sensible background to the study. In that part, with reference to the weekly parliamentary speeches of partly leaders, different ways of producing discourse and political discourse is discussed. Afterwards, the memorandum is analysed and the functionality of the Islamist perspective for the resolution of the Kurdish question is examined. Lastly, the terror-democracy dichotomy is mentioned in the study. JDP's conception of the initiatives is closely related with the construction of a free political order and deepening democracy. But opposition parties think that what is happening with those initiatives is not the development of democracy but the abolition of nation state.

Keywords: democratic opening, JDP, memorandum of understanding, Kurdish question, terror

1. GİRİŞ

7 Haziran 2015 seçimleri Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 13 yıllık mutlak iktidar çoğunluğuna son verdi. Haziran seçimlerinin bir diğer dikkate değer sonucu ise Kürt hareketinin ulaştığı temsil başarısıydı. Halkların Demokratik Partisi (HDP) sadece barajı aşmakla kalmadı, elde ettiği vekil sayısı ile koalisyon pazarlıklarının en kritik partisi konumuna da yükseldi. Yapılan seçim analizleri AKP'nin Kürt kökenli seçmenlerin gözünden düştüğüne ve iktidar partisinin kaybettiği oyların ağırlıklı bir kısmının HDP'ye geldiğine işaret etmektedir.⁷ Bahsi geçen dönüşümün merkezinde ise 2009'dan beri inişli-çıkışlı bir seyirde yol açan açılım süreci yer almaktadır.

AKP'nin ikinci iktidar döneminde, 29 Temmuz 2009'da önce "Demokratik Açılım", sonrasında "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" adı altında kamuoyuna sunulan ve yaygın ismiyle "Kürt Açılımı" olarak bilinen; 28 Şubat 2015'te Dolmabahçe'de açıklanan mutabakat metni ile birlikte devam edegelen açılım tartışmaları üzerinden gerçekleştirilecek politik söylem analizi, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. AKP'nin bu süreçte en önemli beklentisi, Kürt sorununun farklı boyutlarıyla tartışılmasını ve bu tartışmaların toplum tarafından kabullenilmesini sağlamaktır. Esasında çözümü için uğraşı verilen Kürt sorununun ortaya çıkışı ile Türkiye'nin "son iki yüz yıllık toplumsal tarihine yayılan ve merkezileşme, millileşme ve sekülerleşme gibi büyük toplumsal süreçlerden oluşan modernleşme serüveni arasında doğrudan bir ilişki" vardır (Yeğen, 2013: 15). Uzun bir geçmişe sahip olan bu sorunun çözümü adına AKP iktidarının aldığı kararlar birlikte devlet, bir anlamda paradigma değiştirmiştir. Zira açılım ile birlikte Kürt sorunu ağırlıklı biçimde demokratik çözüm ya da şiddetin anlamsızlığı çerçevesinde tartışılır olmuştur. Oysa o güne kadar uygulana gelen güvenlikçi çözüm arayışları, çok boyutlu olan Kürt sorununun *sadece* ve *basitçe* "PKK terörü"ne indirgemisti. Böylece bir yandan sorunun çok yönlülüğü ihmal edilmiş ve bilhassa Kürt sorunu tek başına PKK ile ilişkilendirilerek "tarihsizleştirilmiş"; diğer yandan politik sistemde ve demokratik kurumların işleyişinde var olan başarısızlıklar ve baskıcı politikalar ile bunların yol açtığı şiddet ortamı da görünmez kılınmıştı (Şentürk, 2012: 126). Hatta devlet söylemi, 1990'lı yıllara kadar ortada böylesi bir sorun yokmuşçasına Kürt sorunu üzerine konuşmaktan hep imtina etmişti (Yeğen, 2013: 18). 90'lar ise, şiddetin tek başına meşru çözüm aracı olarak değerlendirildiği yıllardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde AKP'nin, Kürt sorununun cebri/askeri yöntemlerle çözmek yerine müzakere aracılığıyla, politik süreçte çözmeyi tercih etmesi anlamlı bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Başka bir deyişle sorunun basitçe bir terör sorunu olmanın ötesinde, Kürt etnisitesinin yaşadığı kimlik sorunu temelinde, buna bağlı olarak da ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve farklı etnik gruplar arasında gelişen nefret/düşmanlık duygularının önlenmesi vb. çerçevesinde tartışılmaya başlaması açısından Ağustos 2009 tarihi, bir milat olarak kabul edilebilir. Fakat buna rağmen AKP iktidarı, açılımı, henüz sürecin başında "ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve güvenlik" ekseninde ele almayı denemiştir (Heper, 2014: 130). Daha da önemlisi AKP iktidarı bu süreçte somut bir proje üretmek yerine, farklı kesimlerin

⁷ Konda'nın seçim analizine göre 2011'den 2015'e HDP'nin oy artışının %53'ü (%36-%67 güven aralığında) 2011'de AK Parti'ye oy vermiş olan seçmenlerden kaynaklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *7 Haziran Sandık ve Seçmen Analizi, 2015: 48.*

görüşlerini ifade etmelerini ve sonrasında ortak bir çözüm geliştirilmesini hedeflemiştir. Böylesi bir tutum, Kürt sorununun özü itibariyle etno-politik bir sorun olarak kavranmadığını gösterir. Aslında devlet söyleminde Kürt sorunu Cumhuriyet tarihinden itibaren etno-politik bir sorun olarak değil, “irticayla, aşiretlerin ve eşkıyaların modern ve merkezi devlet iktidarına direnciyle, başka devletlerin kışkırtmasıyla ya da bölgesel geri kalmışlıkla ilgili bir toplumsal sorun” (Yeğen, 2013: 20-21) olarak değerlendirilmiştir. Her şeye rağmen Kürt sorununun, 90’lı yıllarda olduğu gibi güvenlik eksenli politikalar çerçevesinde ele alınışının talileşmesi ve çatışan tarafların bir şekilde iletişim kurmaya başlayarak, sorunları siyasi zeminde çözme arayışları (Heper, 2014: 130), sürecin en önemli kazanımları olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada ‘açılım süreci’ söylemsel bir yapı dolayısıyla kavramsallaştırıldığından, ilk bölümde çalışmanın arka planını anlamlı hale getiren metodolojik ayrıntılara yer verilmiştir. Bu bağlamda söylem, politik söylem, anlam üretme biçimleri ve dilsel stratejiler, açılım sürecinde yapılan parti grup konuşmalarına referansla tartışmaya açılmıştır. Bu maksatla iktidar partisi AKP ile muhalefet partileri Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP), gerek 2009 gerekse 2015 yılına ait grup konuşma metinleri incelenmiştir.⁸ Her üç parti de, sorunun diğer öznesi olan Kürt aktörlere (DTP/BDP/HDP) nazaran egemen söylemi bir şekilde yeniden üreteğinden, ortak bir paydaya sahiptirler. Diğer bir deyişle, Kürt sorununu karşısında egemen söylemin kendi içindeki mücadelesini sergilemek amacıyla çalışma, AKP, MHP ve CHP’nin Meclis grup toplantı konuşmalarıyla sınırlandırılmıştır.

Kürt sorununda ilerleme kaydetmeyi amaçlayan açılım süreci *söylem* temelinde yeniden sorunsallaştırıldığında, karşımıza bir dizi tema ve soru çıkar: Öncelikle ‘kardeşlik projesi mi, çözülme ve parçalanma süreci mi?’ sorusuna odaklanılması gerekir. Bilindiği üzere AKP, açılımı kardeşliği pekiştirme amaçlı bir birlik ve beraberlik süreci olarak görürken, MHP için bahsi geçen süreç, milli devlet ve milli birliğe yönelik bir ihanet girişimidir. CHP ise bu iki karşıt pozisyon arasında kendi özgün konumunu ön plana çıkarma eğilimde olmakla birlikte, politik söylemi yer yer MHP ile ortak bir payda oluşturmaktadır. Makalede ele alınacak bir ikinci husus *Mutabakat Metni*’dir. 28 Şubat 2015’te kamuoyuna ilan edilen bu metin önemlidir. Çünkü bahsi geçen metin, Kürt sorununun çözümünde İslamcı bakış açısının ne ölçüde işlevsel olduğu sorusu çevresinde somutlaşan bir dizi meseleyi ön plana çıkarır. Bir kere AKP, yurttaşlığı Türk ve İslam coğrafyası temelli kültürel kodlarla ele alma eğilimdedir. İkincisi, iktidar partisinin bakış açısına göre her türlü olumsuzluk ve yasaklar cumhuriyetin ulus devletçi zihniyetinden ve -darbe dönemlerinde daha da belirginleşen- ayrımcı politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda MHP’de ve bir ölçüde CHP’de kristalize olan Türkçü/ulusalcı tavır eleştirilmekte, ortak gelecek inşası için AKP öncesi geçmiş reddedilmektedir. Mutabakat metni ile birlikte başlayan süreç AKP tarafından özgür bir politik düzenin inşası ve demokrasinin derinleşmesiyle ilişkilendirilir. MHP ise meseleyi Türklüğe ve Türk kimliğine bağlayarak, demokrasi tartışmasının terörle mücadeleyi zafiyete uğrattığından şikâyet etmektedir. Mutabakat metnini bir ihanet metni olarak

⁸ Açılımın başladığı Ağustos ayından Aralık 2009’a kadar 6 AKP, 12 CHP ve 7 MHP grup toplantısı; 28.02.2015 Dolmabahçe Mutabakatı’ndan 7 Haziran seçimlerine kadar da 1 MHP, 5 CHP ve 4 AKP grup toplantısı yapılmış olup, çalışmada bu konuşma metinlerinin tamamı incelemeye dâhil edilmiştir.

anlamlandıran MHP; bu süreçte devletin terörle mücadelede teslim olduğunu, silah bıraktığını ve PKK'nın meşrulaştırılmaya çalışıldığını vurgular. MHP'nin konumu militarist ve devletçi bakış açısının koşullanması altında, milliyetçi hissiyat ve gurura sesleniş çerçevesinde somutlaşmaktadır. Her şeye rağmen AKP'nin, 'açılım'ı, milli bir mesele olarak görüp partiler üstü bir tavır talep etmesi; MHP'nin ise AKP'yi dış güçlerin maşası olmakla suçlayarak devlet-millet birliğinin açılımdan zarar gördüğünü söylemesi, *millet* merkezli Türk-İslamcı paradigmanın iki partinin söyleminde de ağırlıklı bir şekilde yer kapladığını göstermektedir. CHP'nin temel argümanı ise Erdoğan'ın tek adam rejimi devam ettiği müddetçe çözüm sürecinin demokratikleşmeye katkı sunamayacağı ve AKP'nin de demokrasi inşa eden bir aktör olarak görülemeyeceği yönündedir. Makalede üçüncü ve son olarak, açılım sürecinin kimlik tartışmalarına ve kimliği kavrama biçimlerine nasıl dönüştüğüne değinilecektir.

2. DİL ve SÖYLEM

Toplumsal aktörlerin yaşamı değişik şekillerde görüp temsil etmeleri, “var olma biçiminin bir parçası” ya da “sabitlenmiş toplumsal yaşamın farklı temsilleri” (Fairclough, 2003: 175) olarak *söylemler* aracılığıyla olanaklıdır. Çünkü her türlü bilgi söylem biçiminde üretilip (Fairclough, 2003: 176) dolaşıma sokulur ve söylemlerin içselleştirilmesi, beraberinde söyleme iliştilenmiş türlü bilgilerin de alınmasını beraberinde getirir. Bu anlamda söylem, sosyal bir eylem türü olarak, farklı anlam, yorum ve kavrayışlar içerir. Özellikle güçlü aktörlerin üreteceği ve etkili biçimde kontrol altında tutacağı söylemler, hem insanların zihinlerini *doğrudan* etkileyebilme, hem de ikna ve manipülasyon yoluyla eylemleri *dolaylı* olarak kontrol edebilme olanağı sunar. Söylem yoluyla toplumsal denetim uygulayabilmek içinse, söylemin denetimi ve bizzat üretimi gereklidir. Başka bir deyişle, zihin kontrolünün en etkili formlarından olan (van Dijk, 1995: 21-22; 2001b: 355) söylemi kontrol etmek, “hâkimiyet ve hegemonyanın yeniden üretimi için gerekli olan temel yoldur” (van Dijk, 2001b: 357).

Politik söylem ise, dil dolayısıyla manipülasyon ve mistifiye etme işlevleriyle özdeşleşmiş bir söylem türü olarak, ziyadesiyle “ideolojik bir ton” barındırır (van Dijk, 2002: 15-18).⁹ Parti programları, hükümet görüşmeleri, meclis tartışmaları, liderlerin parti grup toplantılarında yaptıkları konuşmalar, seçim kampanyaları, vb. çerçevesinde düşünüldüğünde her türlü kolektif nitelikli konuşma ve metin, grup ideolojilerini ve diğer inançları açıklayabilecek güce sahiptir. Bu çerçevede van Dijk (2002: 19-20) politik söylemi, en basit haliyle “politik aktörlere ait söylem” olarak betimler.¹⁰ Genel olarak söylemsel yapılarda ve bilhassa politik söylemlerde dilsel

⁹ van Dijk ideolojiyi, sosyal temsil ve zihinsel modellerle ilişkili olarak ele alır. *Sosyal temsiller*, geleneksel olarak gruplarca paylaşılan toplumsal bellekte yer alırken; *zihni modeller* ise sadece ‘somut gerçekliği’ değil, sıklıkla ‘insanların tanımadığı haliyle gerçekleri’ temsil eder. Tanımlanan/kurgulanan gerçeklikler de ideolojiler tarafından kontrol edilen sosyal tutumların örnekleridir. Anlaşılacağı üzere zihinsel modeller ideolojik olarak önyargı yüklüdür (van Dijk, 2001a: 15-17) ve söylem üzerinde kontrol kurma da sosyal ya da kurumsal iktidarın doğrudan uygulama formlarıdır (van Dijk, 1995: 21; 1989: 24)

¹⁰ van Dijk (2001b: 356), herhangi bir söylemi politik söylem olarak değerlendirmeyi olanaklı kılan şeyin, içerikten ziyade söylemin içinde yer aldığı bağlam olduğunu vurgular. Bağlamı, ise “söylemin üretimi veya kapsamıyla alakalı olan toplumsal durumun özelliklerinin yapısını zihinsel olarak temsil

stratejiler son derece önemlidir. Bu nedenle eleştirel söylem analizcileri, söylem'i, dil dolayımıyla belli bir dünya görüşünü temsil eden araç olarak tanımlar (Fairclough, 2001: 129).¹¹ O nedenle parlamento tartışmalarındaki söylemsel mücadelenin dil temelli çözümlenmesi, politikanın, politika üretmenin ve popülizmin temel stratejilerini ortaya çıkarabilir (van Dijk, 2000: 86). Çünkü farklı ideolojik söylemsel yapılar içerisinde yeniden yorumlanan kavram ve ifadelerin taşıdığı anlamlar da dönüşür (Wilson, 2003: 135). Zira “politik dünyanın sınırlarını belirlemek, politikaları meşrulaştırmak ve iktidar ilişkilerini koruyabilmek” (Fairclough, 1996: 90) adına dil ve kelime oyunlarına sıklıkla başvurulur. O halde dil ile toplum arasında diyalektik bir ilişkiden söz edilebilir. Bireysel aktörler, “dilde olası olan şeyi manipüle eder veya sınırlandırabilirse”, düşünceyi de manipüle etme, sınırlandırma, meşrulaştırma ve rıza üretme gücüne sahip olabileceklerdir (Wilson, 2003: 136; van Dijk, 1995: 18). Bilgi, politik söylemler dolayımıyla türlü dilsel oyun ve kavramlar aracılığıyla, olumsuz bir içerikle belleğe bir kez yerleştiğinde, o konuda ortaya çıkabilecek farklı alternatiflerin benimsenmesi ya da içselleştirilmesi de bir o kadar zor olacaktır (Wilson, 2003: 145).

Anlaşılacağı üzere söylem, basitçe bir dil ve ifade biçimi değil, toplumsal olanın belli biçimde yorumlanmasıdır; gerçekliğin aynadaki yansıması değil, dil dolayımıyla üretilen anlam inşasının gerçekliği ideolojik temelde yeniden kurmasıdır (Fairclough ve Wodak, 1997). Fairclough'un (1996), politik söylemi, kötülük doğurucu bir toplumsal amaç uğruna gerçekleşen toplumsal pratik, olarak değerlendirmesini bu çerçevede düşünmek gerekir. Zira egemen olan, gücünü/iktidarını söylemsel olarak genişletmeye çalışır. Bunun için de söyleme içerilmiş olan argümanların *doğruluğuna* dair dilsel stratejiler geliştirir. Bu, politik aktörlerin, konuşmalarında güç ve iktidarlarını belirgin biçimde hatırlatma ya da kurma mücadelesinin gereğidir. Açılım ile ilgili tartışmalarda liderlerin, bu noktaya özel bir özen gösterdikleri görülmektedir. Parti liderleri ‘demokrasi, açılım, çözüm, terör, müzakere’ gibi kavramlara, partiyi niteleyen ideolojik rengi vermek üzere özel bir gayret sarf etmişlerdir. Buna bağlı olarak, Kürt sorununun çözümüne dair tartışmalarda her bir partinin mücadele saikinin ‘söylem üzerinde hâkimiyet kurmak’ olduğu söylenebilir. Söz konusu mücadeleyi, söylem yoluyla sağduyu oluşturmak (Fairclough, 1996: 90) biçiminde ifade etmek de mümkündür. Sağduyu oluşturmada en önemli araç ise, kavram ve ifadelere yüklenen anlamlardır. Zira anlam verili ya da sabit değildir, üretilir ve dolayısıyla değişebilir (Fairclough, 1996: 93). Söylemler arası mücadele de, kavramlara yüklenen anlam mücadelesi üzerinden işler. Anlamı bir kez inşa eden onu sabitlemeye çalışacağından, Fairclough'un (1996: 106) *doğallaştırma* olarak adlandırdığı, ideolojik söylem mücadelesinin en güçlü silahı da üretilmiş olacaktır. Açılım tartışmalarında *açılım/çözüm* kavramlarına farklı

---

eden” unsur olarak tanımlar. Pek çok “...farklı öğeyi aynı anda içerisinde barındıran bağlamı kontrol etmek, aynı zamanda bu kategorilerden birini veya birden fazlasını kontrol etmeyi de gerektirir”.

¹¹ van Dijk (1995: 18-20) eleştirel söylem analizinin “iktidar, hegemonya ve eşitsizlik ilişkileri” üzerine ya da tahakküm ilişkilerinin ve eşitsizliğin yeniden üretilmesinin altında yatan ideolojilerin rolü üzerine odaklandığını belirtir. Aynı zamanda eleştirel söylem analizi, sosyal iktidar ve gücün kötüye kullanımının doğasını sorgular. Bu haliyle eleştirel söylem analizi, eşitsizlikçi ilişkilere karşı koyan/direnen sosyo-politik ve çözümlenmeli bir analiz tipidir. O nedenle eleştirel söylem analizcileri açık bir pozisyon alır ve sosyal eşitsizliği anlamak, teşhir etmek ve ona karşı direnmek isterler (van Dijk, 2001b: 352).

anlamlar¹² yüklenmesini bu bağlamda düşünmek gerekir. *Açılım/çözüm* kavramına yüklenen farklı anlamlar, partilerin, sürece ilişkin benimsedikleri amaç ve niyetlerindeki farklılaşmaya işaret etmektedir. Bu çerçevede söylem, partilerin ideolojilerini, sosyolojik tabanlarını, ulus ve yurttaş kavrayışlarını, etnisiteye bakış biçimlerini vb. de içerir. O nedenle, liderlerin çözüme dair politik söylemlerini analiz ediyor olmak, çözüm kadar çözümsüzlüğün analizini de kapsar. Diğer bir deyişle, iktidar mücadelesinin bir parçası olan politik söylemi irdelemek, basitçe partilerin Kürt sorununa dair görüşlerini ortaya koymayı değil, aynı zamanda Kürt sorunu üzerinden söylemsel mücadelenin hangi ana temalar üzerinden, nasıl yürütüldüğünün de izlerini ortaya serebilecektir.

Söylemsel mücadelede “anlam üretmenin bazı biçimleri”, dil ve söylem arasındaki ilişki gereği daha baskındır. Baskın olan anlam dünyası dışında kalanlar ise marjinal, ya da muhalif olarak damgalanır (Fairclough, 2003: 175). Örneğin iktidar partisi AKP’nin çözüm sürecinde ürettiği söylemsel yapı baskın olanı gösterirken, muhalefet partilerinin çözüme ilişkin geliştirdikleri söylemsel inşa *fitne saçan* bir muhalifliğe hapsedilmiştir. O halde açılım temelli politik söylemlerde, özneleri ikna etmeye ve anlamı sabitlemeye dair bir sözlük olsa gerektir. Bu sözlük her bir partinin anlamı sabitleyip kapatmak adına nasıl bir strateji izlediğini de somutlaştırabilir. Çünkü söylemsel alan söz konusu olduğunda “anlamın düzenli olarak üretilebilmesi” ve bunu başarmak için o anlama “bir tür güvenilirlik, meşruluk ya da sorgulanmaksızın kabullenilirlik” aktarılması gerekmektedir (Hall, 1999: 93). Bu çerçevede politik söylemler, egemen ile muhaliflerin konumlandıkları alanı da gösterir. Muhalifler ve egemen, aynı söylemsel alanda konumlanmakla birlikte, o alanda farklı merkezler yaratarak, “özneleri o merkezler etrafında” inşa ederler. Egemen olanın, söylemsel aktarım araçlarına ulaşabilirliği ve kullanılabilirliği itibarıyla eli güçlü olduğundan, muhalif aktörlerin daha “çarpıcı ve ikna edici bir dil” kullanmaları, “toplumsal bilince yerleşmiş egemen söylemi” yıpratmak ve yıkmak adına elzemdir (Çoban, 2003: 259). Bu çerçevede parti liderlerinin açılım tartışmaları konusunda grup konuşmaları üzerinden yapılacak bir politik söylem analizi, *biz* ve *öteki*’liğe ya da öznelerin *nasıl* inşa edildiğine dair iz de sunabilir. Çünkü politik söylemler, *kendini* ve *ötekini* sunma biçimi olarak, bir grubun kimliğini ve dolayısıyla üyelerinin toplumsal kimliğini tanımlayan toplumsal biliş’in temel biçimlerinden bir tanesidir (van Dijk, 2000: 18). “Birey ve gruplar arası ilişkileri kurucu” özelliği ile söylem, bilhassa iktidar açısından son derece önemli bir araçtır. Zira bu özelliğiyle söylem, toplumsal ve politik açıdan var olan eşitsiz ilişkilerin yeniden üretimine katkıda bulunur (Fairclough ve Wodak, 1997: 258). Bu konuda en önemli ve temel strateji ise bellidir: “*bizim hakkımızda olumlu şeyler söyle; onlar hakkında olumsuz şeyler söyle*”. Diğer bir deyişle, ötekini olumsuzlarken, kendini “hoşgörülü, ırkçı olmayan, anlayışlı” vb. olarak sunma ve *biz-öteki* karşıtlığını/mukayesesini vurgulama eğilimi baskındır (van Dijk, 2000: 44; 1995: 23; 1989: 34). O nedenle söylem, ayrımcı, eşitsizlikçi, adil olmayan toplumsal ve politik ilişkileri mistifiye eden, yerine göre manipüle eden ve üstelik bu ilişkileri meşrulaştırabilen bir güçtür.

¹² İlerleyen sayfalarda görüleceği üzere açılım/çözüm kavramını AKP *kardeşlik* olarak, MHP *ihanet* ve *çözülüş* olarak, Baykal’lı CHP ise bir *komplo* ya da bir takım güçlerin *dayatması* olarak değerlendirmiştir. İktidar partisi için açılım milli iradenin talebidir. MHP ve CHP ise açılımda milleti ve milli iradeyi parçalayan büyük bir tasarından izler görür.

3. KARŞILIKLI ÖTEKİLEŞTİRME SÜRECİ OLARAK ‘AÇILIM’: KARDEŞLİK PROJESİ Mİ, ÇÖZÜLME VE PARÇALANMA MI?

Politik söylemler özne inşasında önemli birer mücadele aracıdır. Kürt sorunun çözümüne dair tartışmalarda da, her üç partinin söylemsel yapıları bu konuda önemli veriler sunmaktadır. Gerek 2009 gerekse 2015 yılı grup toplantılarında Erdoğan ve Davutoğlu AKP’yi, çözüm sürecini başlatan ve bu sorunu çözecek olan *tek* aktör olarak betimlemekte, bu nedenle iç grup ya da *biz’lik* ruhu yoğun olarak “barış, kardeşlik, çözüm, demokrasi, özgürlük, düzen” vb. kavram seti dolayımıyla üretilmektedir.¹³ Kendisini, ‘Kürt sorununu çözebilecek tek aktör’ olarak anlamlandıran AKP, söz konusu soruna “*ülkenin bütünlüğü, kardeşlik hukuku ve vatandaşlık hukuku*” çerçevesinde bakıldığını belirtmekte; fakat sürecin sadece Kürt etnisitesini ilgilendiren bir mesele olmadığı da vurgulanmaktadır: “*Terörle mücadeleden tutun etnik, dini, mezhebi grupların sorunlarına, azınlıkların meselelerinden ekonomik alanda yaşanan işsizlik gibi sıkıntılara kadar çok geniş bir alanda farklı sorun alanlarını bir bütün olarak masaya yatırıyoruz*” (AKP Grup Toplantısı, 13.10.2009). Bu ifade, sürecin sadece Kürt etnisitesini kapsamadığını, kapsamış bile olsa Kürt sorununun özü itibarıyla etno-politik bir mesele olarak değerlendirilmediğini ortaya koyan önemli bir ipucudur. Kürt sorunu ise “ortada hiçbir şey yokmuş gibi davranma”nın, “sorunu görmezden” gelerek, “bu meselelere sırtını dönme”nin ya da “üzerini örtme”nin (AKP Grup Toplantısı, 13.10.2009) ortaya çıkardığı bir mesele olarak değerlendirilir. Bu nedenle “*kardeşlik projesi, bütünleşme projesi, Türkiye’yi ayağa kaldırma projesi*” (AKP Grup Toplantısı, 11.08.2009) olarak adlandırılan açılım süreci, AKP öncesi iktidarları eleştirmenin de bir aracıdır. Bu nedenle AKP’nin politik söyleminde ‘*barıştan yana olmak*’ iç grubu, ‘*barıştan yana olmamak*’ ise dış grubu karakterize etmektedir. Barıştan yana olmayan ya da barış istemeyenler, ‘tahrik ve nifak kampanyalarından beslenen’ “*barış düşmanları, millet düşmanları, devlet düşmanları*” (AKP Grup Toplantısı, 1.12.2009) olarak betimlenir.

AKP’nin ötekileştirdiği muhalefet sıklıkla “terör/uyuşturucu baronları, silah tüccarları, kargaşa, kaos, istismar, rant, provokasyon, Türkiye’nin büyük ve güçlü bir ülke olmasından rahatsız olma emeli” gibi günah keçileştirici (Campbell, 2013; Girard, 2005) damga(lama)larla (Goffman, 2014) anılmaktadır. Erdoğan’a göre, ne zaman terörle mücadelede olumlu bir gelişme yaşansa ya da “*ne zaman milli mutabakat*”, “*kardeşlik*” gündeme gelse “*terörden nemalanan bazı karanlık odaklar, bazı karanlık çevreler*” harekete geçmekte “*ve bu mihraklar hemen bir provokasyon tezgahlamaya*” çalışmaktadırlar. Çünkü onlar, istikrarı değil “*rant ve istismarı kendileri için amaç*” (AKP Grup Toplantısı, 20.10.2009) edinmişlerdir. Erdoğan’ın “*biz bir ortak dil oluşturmaya gayret ediyoruz... ortak akılla çözüm arıyoruz. Ama ne yazık ki onlar ‘biz ne ortak dilde varız, ne ortak akılda varız’ diyorlar*” (AKP Grup Toplantısı, 11.08.2009) sözleri, biz-öteki ayırımına en anlamlı katkıyı sunar. Bu ifadede muhalefet, basitçe çözümsüzlük arzu eden aktör olarak betimlenmemekte; onun da ötesinde son derece tehlikeli bir düşman olarak damgalanmaktadır. Çünkü “*Türkiye’nin bu meseleyi geride bırakıp, büyük, güçlü bir ülke olarak geleceğe doğru emin adımlarla ilerleyecek olması onları rahatsız*” etmektedir (AKP Grup Toplantısı,

¹³ “...bu meseleye her zaman en sağlıklı şekilde bakan, bu meseleyi en sağlıklı şekilde değerlendiren ve çözüm iradesini ortaya koyan taraf biz olduk” (AKP Grup Toplantısı, 11.08.2009).

13.10.2009). Bu ifadelerde, *biz* ve *ötekinin* inşasında Türk sağ düşüncesine¹⁴ içkin olan “rakibini düşmanlaştırma eğilimli düşünsel iklimi”nin (Türk, 2014: 19), ezelmüddet düşman kavrayışının ve buna bağlı olarak komplocu bakışın izlerini sürmek olanaklıdır. “Türkiye’nin büyüüp güçlenmesini engelleyen düşmanlar” türü geleneksel korku farklı bir forma dönüştürülerek (Öztan, 2014: 99) muhalefet düşmanlaştırılmaktadır. Bu nedenle çözüm süreci sadece bir çözümden ibaret değildir aslında, çünkü “*ak ile karanın ortaya çıkacağı... gerçekten büyük Türkiye özlemi içinde olanlarla, Türkiye’yi zaafa uğratmak ve bundan kendilerine çıkar sağlamak isteyen bir avuç istismarcının apaçık ortaya çıkacağı*” (AKP Grup Toplantısı, 3.11.2009) bir tür sınavdır. Denilebilir ki, iktidar gücünü elinde tutan AKP’nin ötekileştirici tavrı, öteki üzerinden tahayyül edilen *korkutucu bir gelecek* inşasıyla birlikte sunulmaktadır: Olur da çözüm süreci başarıyla nihayetlenmezse, Türkiye eski sorunlarından kurtulamayacak. Başka bir deyişle, korku temelli geliştirilen bir politik söylemin, Kürt sorununun çözül(e)meme hali üzerinden tehdit ya da teyakuz hali yaratmasıdır söz konusu olan. AKP’nin bu söylemi, MHP ve CHP’nin *bölünme/parçalanma* retoriğine bağlı olarak ürettikleri korkutucu gelecek inşası ile birlikte düşünüldüğünde, politik alanın toplumsal alanı uzun vadede ‘korku hali’yle kuşatmasının, böylesi bir duyguya kapılan toplumun ise herhangi bir tartışmalı meselede “en temelsiz iddiaları bile ciddiye almaya hazır” (Furedi, 2014: 12) hale gelmesinin mümkün olabileceği belirtilmelidir.

MHP’ye göre “*tamamen muğlak, sonucu gelişmelere bağlanan, adımları tepkilere göre atılacak ‘içeriği gizli’, ‘niyeti belli’ ve ‘ucu açık’ olan sözde açılım*” (MHP Grup Toplantısı, 6.10.2009), devletin ve milletin birliğinin sonu olacaktır. Bu nedenle MHP, bir *yıkım* ve *ihanet* projesi olarak gördüğü açılımı, en ağır ve sert ifadelerle eleştirir. Zira iktidar, “*dağdan inin, silahı bırakın, masaya gelin, siyaset yapın*” davetiyle “*etnik bölücülüğün siyasallaşması umudunu*” doğurmaktadır (MHP Grup Toplantısı, 8.12.2009; Erdoğan, 2013: 378). Bahçeli’nin, süreci, “*Büyük Ortadoğu Projesinin*” devamı, bir “*ABD projesi*” ve “*AB dayatması*” olarak olumsuzlayışını bu çerçevede düşünmek gerekir. Erdoğan’ın, ABD ve AB dışında “*Peşmerge, İmralı ve Kandil’le tam bir işbirliği ile yürüttüğü PKK açılımının*” (MHP Grup Toplantısı, 03.11.2009; 24.11.2009; 8.12.2009)¹⁵ amaçları ise şu şekilde sıralanır: “*milli varlığın devamını tehlikeye atmak, milli kimliğin tahribine yol açmak, çatışma ve bölünmeyi davet etmek, devlet ve milletin ayrışmasına neden olmak*”. Aynı zamanda açılım, “*İmralı Canisi’nin hükümetle pazarlığa başladığı, PKK’nın kanlı yüzünün aklanmak istendiği, inanç ve köken ekseninde yeni azınlıklar yaratan ve millet içinde husumet cepheleleri oluşturan*” bir süreçtir. Bu nedenle açılım,

¹⁴ Türk sağındaki belli başlı izleklere dair geniş kapsamlı bir değerlendirme için bkz. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (Eds). *Türk Sağı, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁵ Böylesi bir değerlendirme, grup toplantıları dışında Bahçelinin diğer beyanlarında da açıkça görülmektedir: *Bahçeli’nin AKP’nin ‘Kürt açılımı’ Sürecine İlişkin Son Gelişmeler Konusunda Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması*, 08.09.2009; *Bahçeli’nin ‘Çözülen Ülke Türkiye ve Tavrımız’ Konulu Toplantıda Yapmış Olduğu Konuşma Metni*, 16.10.2009; *Çözülen Ülke Türkiye ve Ülkümüz Konulu Toplantıda Devlet Bahçeli’nin Yapmış Olduğu Konuşma Metni*, 29.08.2009: 40, 55; *Bahçeli’nin ‘Çözülen Ülke Türkiye ve Tavrımız’ Konulu Konferansta Yapmış Olduğu Konuşma Metni*, 16.10.2009: 19; *Bahçeli’nin Başbakan ve Cumhurbaşkanı’nun MHP hakkındaki Son Beyanlarına İlişkin Olarak Yaptığı Basın Açıklaması*, 22. 08. 2009.

topyekûn “*Türk milletine yapılmış bir ihanet*” olarak değerlendirilir (MHP Grup Toplantısı, 6. 10. 2009).¹⁶

Görüldüğü üzere AKP'nin ‘kardeşlik, barış, çözüm, milli birlik ve beraberlik, bütünlüşme, ülkeyi ayağa kaldırma’ projesi olarak olumlanan açılım, MHP nazarında bir tür *yıkım, bölünme ve çözülme* sürecidir. Çünkü proje, içerik açısından “*PKK taleplerinin kopyası*”dır ve haritası “*İmralı tarafından hükümete verilmiştir*” (MHP Grup Toplantısı, 24.11.2009). Eğer gerçekten bir çözüm ve barış tesis edilmek isteniyorsa, terörün bitirilmesi, bunun için de “*teröristleri yok etmek*” gerekmektedir. Oysa AKP, terör ve teröristlerle mücadele etmeyip meseleyi müzakere etmeye ve çözüm üretmeye çalışmaktadır. Çünkü AKP, “*bölücülüğün arkasındaki küresel güçleri görmezden*” gelmekte ve hatta “*onlara yordakçılık*” (MHP Grup Toplantısı, 20.10.2009) yapmaktadır. Bu noktada MHP'nin politik söylemini ayırt eden önemli hususlardan bir tanesinin, devletin, tehditkâr ve yok edici dış güçler/düşmanlar tarafından kuşatılmış olduğu fikridir. Bu fikir sadece MHP'ye özgü de değildir. Yeni ulus-devlet inşasını çok geç bir dönemde, üstelik hem Osmanlı'nın dağılma ve parçalanma sürecinin yarattığı travmayla, hem de zorlu bir savaşlar silsilesi sonunda başaran kurucu kadronun geliştirdiği milliyetçi retoriğin özünde yer alan “*düşmanlarla kuşatılmışlık*” fikri, devletin egemen söyleminin omurgasını oluşturur. Bu nedenle MHP'ye göre “*Türkiye'nin bölünmesi için PKK'ya ihtiyaç kalmamıştır*”, zira AKP “*milli ve omurgalı siyaset yerine başkalarının amaçlarını realize*” etmektedir (MHP Grup Toplantısı, 08.12.2009; 20.10.2009). “*İkinci bir resmi dil*” yaratan, “*terörle pazarlık*” yapan AKP iktidarı, bu şekilde “*kardeşliği bozan*”, “*ülkeyi toplumsal gerginliğe ve çatışmaya*” (MHP Grup Toplantısı, 3.11.2009) sürükleyen bir aktördür. MHP'nin, açılıma dair söylemini ‘dış güçler, bölünme, çözülme, parçalanma, teröre taviz’ vb. kavram setiyle kurması, kendi tabanı başta olmak üzere Türk sağ geleneğinden beslenen toplum kesimlerinin meseleye ilişkin duyarlılığını artırmaya yönelik olduğu söylenebilir.

MHP'nin Kürt sorununa güvenlikçi paradigmayla yaklaşması, açılımı, ‘PKK, İmralı, terör, bölücülük, yıkım’ vb. üzerinden okumasına ve ağırlıklı olarak “*kötü taraf*” üzerine odaklanmasına yol açmaktadır. Güvenlikçi bakış açısında kötü’yü iyi’den ayıran temel özellik, “*iyi tarafın haklı, kötü tarafın haksız olmasıdır*”. Haklı-haksız olma hali ise, dolaylı olarak “*meşru olma ve olmama ikiliğine*” dayandırılır (Şentürk, 2012: 123-124). Güvenlikçi paradigmanın hakim oluşu, Kürt sorunu da dahil olmak üzere pek çok meselenin ölüm-kalım mücadelesine dönüştürülmesini, böylesi bir abartılı değerlendirmenin ise (gündelik ilişkiler de dahil olmak üzere) ihtiyatlı ve kaygılı olmayı (Furedi, 2014: 204) beraberinde getirdiği belirtilmelidir. Güvenlikçi refleksin MHP bakımından yarattığı en önemli risk olan terör/bölünme/çözülme korkusu, belli bir politik “*ahlak yaratmaktadır ki*” (Furedi, 2014: 206), bu ahlak terörle her türlü müzakereyi ihanet sebebi sayma anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Furedi'nin sözünü ettiği bu ahlak, bireylerden temel değer halini alan güvenliğe tabi davranmalarını, davranışların sınırlandırılmasını ve ihtiyat içermesini talep eder. Açılımı, kötülüğü sembolize eden ve meşru olmayan *terör* ve *PKK* üzerinden okuyan MHP, açılımı bu nedenle bir *yıkım* olarak ve süreci başlatan iktidar partisi AKP'yi de *yıkımın sorumlusu* olarak kodlamaktadır. Meşru olmayan ve kötülüğü temsil eden teröre karşı yapılması gereken, devletin güçlü kılınması, yani

¹⁶ Ayrıca bkz. Devlet Bahçeli'nin “*Çözülen Ülke Türkiye ve Tavrımız*” Konulu Konferansta Yapmış Olduğu Konuşma Metni, 16.10.2009: 10-11.

“şiddet yöntemleriyle kötü tarafın bertaraf” edilmesidir. Bu bağlamda olmak üzere meşruluğunu tözsel olarak iyiliğinden alan devlet, kötülüğü yok etmek için şiddetin her türlü biçimini meşru olarak kullanabilecektir. Kaldı ki iyi’nin uyguladığı şiddet de bir süre sonra “bir şiddet biçimi olarak” görünmez ya da tanımlanamaz hale gelir (Şentürk, 2012: 124). Kısacası güvenlikçi paradigma nedeniyle MHP, AKP’nin açılıma yüklediği tüm olumlu anlamları reddetmekte ve süreci bütünüyle olumsuzluklar ve *korku* senaryosu eşliğinde değerlendirmektedir. Böylesi bir korku, zihinlere ne kadar hakim olursa sorunlar ve zorluklar o ölçüde abartılmaya ve olası çözüm yolları göz ardı edilmeye başlanacaktır. Çünkü korku ve panik, hem kendi kendini haklı çıkaran bir dinamiğe sahiptir (Furedi, 2014: 13), hem de aktörler arası ilişkileri güvensizlik çerçevesine oturtur. MHP’nin geliştirdiği bu kavrayış, 7 Haziran seçimleri sonrasında HDP’yi meşru bir politik aktör olarak görmemesine de sebebiyet vermiştir.

MHP’ye göre, “Türkiye’yi içten çözmekte” olan sürecin amacı “tek devlet ve tek milleti ortadan kaldırmak” olduğundan, süreci başlatan ve işleten AKP de “demokratikleşme adına etnik bölücülüğe hukuki zemin” kazandırmakla ve terör sorununu “etnik bir kimlik sorunu olarak” (MHP Grup Toplantısı, 17.11.2009; 24.11.2009;)¹⁷ ele almakla eleştirilir. Başka bir deyişle “PKK açılımı”, “teröre teslim olma”, “PKK ile pazarlığa” girme süreci olarak anlandırılan açılım, iktidarı “ayrılma, farklılaşma ve bölünme” (MHP Grup Toplantısı, 24.11.2009) üzerine kurulu politikalar uyguladığı için “kişisiz ve kimliksiz bir siyasetin temsilcisi” (MHP Grup Toplantısı, 17.11.2009) olarak damgalamaya sebebiyet vermiştir. “Teröristlerin aklandığı”, “milli tarih ve kimliğin karalandığı” “bozgunculuğun demokratik çözüm olarak tanımlandığı” bu sürecin devamı halinde “milli kardeşlik”, AKP’nin iddialarının aksine “zedelenecek ve yol ayrımına” (MHP Grup Toplantısı, 8.12.2009) varılacaktır. Dolayısıyla açılımın varacağı yer, milletin sosyolojik olarak çözülmesi ve üniter devletin dağılmasıdır (MHP Grup Toplantısı, 17.11.2009).¹⁸ Bu nedenle açılım süreci ‘kardeşliği pekiştirme, birlik ve beraberlik sürecini yeniden inşa etme’ temelinde değil, tam aksine bir tür ‘ihanet’ retoriğiyle yorumlanır ve süreci işletenler de *hainlikle* damgalanır. Böylece AKP ‘kargaşa, terör, istismar, rant ve provokasyon’ peşinde olup da süreci desteklemeyenleri; MHP ise ABD başta olmak üzere dış güçlerin “senaryosunu yazdığı” ve AKP’nin de “taşeronluğunu” üstlendiği (MHP Grup Toplantısı, 20.10.2009; 8.12.2009) yıkım sürecini yürüten ve destekleyenleri *hainlik* kategorisine hapsedmiş olmaktadır.

Baykal’lı CHP’nin çözüm sürecini değerlendirişi ise AKP–MHP geriliminde özgün bir konuma sahiptir. CHP, sorunun çözümünden yana bir tavır takınmış gibi gözükmele birlikte, bir yandan süreci tek başına AKP’nin üstlenmesine, diğer yandan sürecin yöntemine kesin bir dille muhalefet eder. Ayrıca CHP’nin politik söyleminde, hem MHP’de görüldüğü türden sürecin dışarıdan yönlendirildiği ve PKK’nın çözüm ortağı olduğuna dair *komplocu* bir kavrayış; hem de açılımı, *ayırışma*

¹⁷ Ayrıca bkz. Bahçeli’nin 27-28 Ekim 2009 Tarihlerinde Merkez Yönetim Kurulu Üyeleri, Milletvekilleri ve İl Başkanları ile Yapılan Özel Gündemli Toplantılar Hakkındaki Değerlendirmeleri, 28.10.2009.

¹⁸ Ayrıca bkz. Bahçeli’nin AKP Hükümetinin Türkiye’ye ‘Bölünme Modeli’ Arayışları Hakkında Yapmış Olduğu Yazılı Basın Açıklaması, 30.07.2009; Bahçeli’nin Milletvekilleri Toplantısında Yapmış Olduğu Konuşma, 29.09.2009; Bahçeli’nin ‘Çözülen Ülke Türkiye ve Tavrımız’ Konulu Konferansta Yapmış Olduğu Konuşma Metni, 16.10.2009: 16.

ve *çözülme* süreci olarak ele alan *bölünme kaygısı* hakimdir. Ancak MHP'den farklı olarak Kürt sorununun var olduğu kabul edilmekte, üstelik 'tüm teröristler öldüğünde bu iş nihayetlenecek' türü bir söylemsel argümana rastlanmamaktadır. AKP ile mukayese edildiğinde ise kimlik tartışmalarında daha mesafeli bir duruştan söz edilebilir. Mesafeli duruşta, Kürt sorununun derinleşmesinin 'alt yapısal değişkenler'le ilişkilendirilmesi etkilidir. Zira Kürt sorununun çözümünde MHP'den ve AKP'den farklı olarak, *yoksulluk* ve *eğitimsizlik* ya da sosyo-ekonomik tedbirler ön plana çıkartılmıştır. Kürt sorununun az gelişmişlikle ilişkilendirilmesi aslında çok daha eskilere dayanır. İlk kez 1950'li yıllarda, fakat özellikle 1960'larda devlet, Kürt meselesini bir "geri kalmış yöre sorunu" ya da "bölgesel gerikalmışlık meselesi" (Yeğen, 2013: 159) olarak algılamaya başlamış ve böylece Kürt sorunu devlet söyleminde yeniden kurulmuştur.

CHP, açılımı AKP'nin bir iradesi olarak görmediği gibi, süreci de kaynaştırma değil ayrıştırma üzerinden okumaktadır. Özellikle sürecin içeriğinin net olarak belirlenmeyişi ve iktidarın kendi somut önerilerini ortaya koymayışi komplocu bir kavrayışla yorumlayan Baykal, açılımın 'başka bir takım güçler' tarafından planlandığını ve iktidara ise yürütme sorumluluğunun verildiğini iddia eder. "Çözelim ama nasıl..." diye soran Baykal'a göre, "...birileri bir şey yapın demişlerse onu yapmak durumundaysalar, o doğrultuda gayret gösteriyorlarsa, bunu paylaşmaya, birilerinin ağzına vermeye, birilerinden destek alarak bunu ortaya koymaya gayret ediyorlar demektir..." (CHP Grup Toplantısı, 4.8.2009). CHP, sürece doğrudan ve somut bir destek vermeyişini de bu hususla ilişkilendirir: "Bilmediğimiz bir sürece nasıl dahil olacağız?". Bu bakış açısına göre iktidar, "hukuksuzluğa meşruiyet aramaktan" ya da "olası başarısızlıkta bir günah keçisi aramaktan başka niyet" taşımamaktadır (Erdoğan, 2013: 379). Açılıma, gerek dış güçlerce planlandığı gerekse içeriğinin bilinmezliği yönünde getirilen eleştiriler karşısında başbakan Erdoğan "*demokratik açılım süreci devletin bir projesidir...*" (13.10.2009) yönünde açıklama getirmiş olsa da, CHP ikna olmamıştır. Zira Baykal'a göre iktidar, bu sürecin ayrıştırma üreteceğinin farkında değildir: "... dersek ki siz ayrısınız, bak sizin diliniz ayrı, kültürünüz ayrı ... size başka kanallar açalım... Türkiye'yi etnik temelde eğitimini ayrıştırmaya başlarsan, hukukunu ayrıştırmaya başlarsan Türkiye'yi çıkmaza sokarsın". Kısacası açılım, tıpkı MHP'de olduğu üzere bir tür etnik temelli ayrıştırma yaratacak proje olarak değerlendirilmekte, bu ayrışmayı "*Türkiye'nin gündemine getiren*" (CHP Grup Toplantısı, 13.10.2009) AKP iktidarı ise şiddetle eleştirilmektedir.

O halde CHP ile MHP'nin açılıma dair geliştirdikleri eleştirel duruşta bazı ortak noktalar tespit etmek olasıdır. Birincisi, açılımın genel olarak Türk halkını ve özelde ise bölge halkını değil, 'PKK ve İmralı'yı muhatap aldığı argümanıdır. Bu nedenle Baykal sıklıkla açılımı "*PKK'ya değil, bölgede yaşayan Kürt kökenli vatandaşlarımıza yap*" (CHP Grup Toplantısı, 13.10.2009) yönünde itirazlarda bulunmuştur. Açılım Kürt halkını "*Türkiye'den koparmak isteyen çevrelerin taleplerini*" değil, Kürt kökenli yurttaşların "*topraksızlığını, işsizliğini, dışlanmışlığını*" muhatap almalıdır. Oysaki iktidar "*İmralı adına vekâleten siyasi müzakere sürecini başlatmış*"tır (CHP Grup Toplantısı, 4.8.2009). Bilhassa Aralık-2009'da¹⁹, Baykal'ın eleştirilerinin –tıpkı MHP'de olduğu gibi– daha da sertleştiği ve

¹⁹ 7.12.2009 tarihinde Tokat'ın Reşadiye ilçesindeki PKK eylemi neticesinde 7 güvenlik görevlisinin hayatını kaybetmesi; onun öncesinde 19.10.2009 tarihinde Habur sınır kapısından Türkiye'ye giriş

üstelik açılım sürecini yürüten aktörlerin isimlerinin –yine MHP’nin yaptığı gibi– açıkça zikredildiği görülür: “*DTP ile AKP el ele verdiler, birlikte yola çıktılar*” (CHP Grup Toplantısı, 8.12.2009). Müzakerelerin devam ettiği bir süreçte şiddetin varlığı ve üstelik şiddetin sesinin müzakerenin sesine baskın çıkması, hem açılımın başarısızlığını hem de muhalefetin sert eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Şiddetin yükselişi, PKK’nın tasfiyesi konusunu da açılımın asıl hedefi olan demokratikleşmenin önüne geçirmiştir (Köse, 2012: 110). Özellikle 34 PKK’nın Habur sınır kapısından ülkeye girişi sonrasında yaşanan gelişmeler CHP ve MHP’nin, açılımı, “*milletten saklanarak*” yürütülen ve iktidar ile PKK/Kandil/İmralı işbirliğinde ilerleyen bir süreç olarak yorumlamalarını beraberinde getirmiştir. Baykal ve Bahçeli, Habur’da yaşananları “*terör karşısında bir teslimiyet*” (CHP Grup Toplantısı, 1.12.2009) olarak yorumlar. Habur vakıası, aktör tanımlamalarına ve biz-öteki sınıflandırmasına da katkı üretmiştir: “*Öcalan, talimatla o insanları buraya göndermiştir... Silaha devam ama AKP, PKK ile müzakere ediyor*” (CHP Grup Toplantısı, 8.12.2009). Açılım, “*İmralı, Kandil, DTP ve Erdoğan*” arasında bir mutabakat ile gerçekleştiğine göre, bu süreç ancak ve ancak “*hukuk katledilerek*” (CHP Grup Toplantısı, 27.10.2009) sürdürülebilir. Bu nedenle CHP’ye göre söz konusu olan “*bir Türkiye projesi değildir, bu bir AKP, PKK ve DTP projesidir*”, “*İmralı’nın yol haritasını*”nı AKP iktidarı tarafından uygulandığı bir süreçtir (CHP Grup Toplantısı, 20.10.2009). PKK’nın silahlı gücü devam edegeldiği ve çatışma halini sonlandırmadığı halde iktidarın müzakereye başlamasına, MHP gibi CHP de kesin olarak karşı çıkmaktadır. Bu konuda CHP’nin de güvenlik odaklı bir yaklaşım benimsediği açıktır. Oysa çözümün ağırlıklı olarak şiddet yöntemlerinde aranması, hem kötülüğü sembolize eden teröre karşı şiddet yoluyla karşılık verilmesinin meşru “tek çözüm” yolu olduğu algısının topluma iletilmesine, hem de “egemen gücün hegemonyasını sürdürebilmesi”ne (Şentürk, 2012: 124) yarayacaktır. Ayrıca not edilmelidir ki, hemen hiçbir terör örgütü müzakerelere başlamadan olası bir tasfiye talebini/silah bırakmayı kabul etmeyeceğine göre iktidarın, sürecin en başında muhalefeti ikna etmeye çalışması beklenirdi (Erdoğan, 2013: 370). Kısacası gerek CHP gerekse MHP, terör örgütü ile görüşme yapılamayacağı ya da barış için PKK ile ortak bir süreç işletilemeyeceği konusunda hemfikirdir. Bu nedenle açılım sürecinin, bir bakıma PKK ile müzakere anlamına geldiği düşünülmektedir. Çünkü müzakere, hem terörist grubun, hem de onun şiddet içeren araçlarının meşruiyetinin tanınması olarak kavranır (CHP Grup Toplantısı, 27.10.2009; Erdoğan, 2013: 357). Sonuç, muhalefet nezdinde açılım sürecinin inandırıcılığı ya da ikna kabiliyetinin gerileyişidir.

CHP ve MHP’nin politik söylemlerinin ikinci bir ortak noktası ise açılımın ‘birleştirmek, bütünleştirmek adına değil, “*Türkiye’nin millet kavramını, milli kimliğini, bütünlüğünü sarsmaya*” (CHP Grup Toplantısı, 4.8.2009) yönelik oluşuyla ilgilidir. Bu anlamda CHP’nin açılım sürecini değerlendirmesinde *bölünme kaygısı* son derece baskındır. Üstelik bu kaygıya, Türk sağ düşüncesine içkin olan iç ve dış düşman retoriği (Parlak ve Öztürk, 2015) de eşlik eder: “*Birileri içeriden dışarıdan Türkiye’de ortaya çıkan bu bütünselliği dağıtmak için planlar yaptı, projeler yaptı...*” (CHP Grup Toplantısı, 27.10.2009). Bölünme kaygısına aynı zamanda

---

yapan 34 PKK’nın sınırda karşılanması ve Diyarbakır’a gidiş konvoyunun “Show” olarak yorumlanmasına yol açacak biçimde gelişmesi, açılıma dair değerlendirmelerde muhalefetin eleştiri dozunu artırmıştır.

*komplocu kavrayışın*²⁰ eşlik ettiği görülür; açılım bir tür ‘yabancı oyunu’ ya da ‘nifak odaklarının işi’dir: “...uzunca bir süreden beri yabancı hükümetlerin finanse ettiği ve çalışmalarını fiilen yönlendirdiği bazı yabancı sivil toplum örgütleri Türkiye’ye yol haritaları düzenlemeye başlamışlardır...” (CHP Grup Toplantısı, 6.10.2009). Söz konusu çözülme ve parçalanma sürecinin sonunda ise Türkiye değil, malum ‘dış güçler’ kazanacaktır: “Herkes etnik kökenine göre ayrılmaya kalkacak, bundan... yurt dışında, bu coğrafyayı kendi hesabına göre şekillendirmek isteyenler kazanacaktır. Onlara uşaklık edenler de kaybedeceklerdir” (CHP Grup Toplantısı, 1.12.2009). İfadeden anlaşıldığı kadarıyla, AKP iktidarına biçilen pay “dış güçlere uşaklık etmek”ten ibarettir.

CHP’nin, açılımı, çözülme ve parçalanma süreci olarak değerlendirişi, öznel arası ikilikleri kurma biçimini de şekillendirmiştir. AKP ‘kardeşlik, barış, birlik, bütünlük ve ülkenin güçlenmesi’ projesine destek vermeyen bütün bir muhalefeti hainlik ile suçlarken; CHP ise amaç ve niyetini açıkça ortaya koymayan, süreci bütünüyle soyut ve muğlak bırakan, nasıl bir sonuç üreteceğini veya hangi tartışma başlıkları altında neleri öngördüğünü belli etmeyen AKP iktidarını hainlikle suçlar. Bu noktada Timur’un (2014: 122) şu tespiti oldukça anlamlı gözükmektedir: “Barış süreci denen gelişmelerin iki boyutu var: Bir boyutunu temenniler oluşturuyor. Diğer boyutunda ise daha önce yapılmış –veya yapıldığını sandığımız- hazırlıklar var. Ne var ki, bugüne kadar hazırlık boyutunun pek işaretlerini göremedik. Bu aşamaya kadar yapılan şey ‘barış güzel şey, barış olsun, barışalım’ sözlerinin pek de ötesine geçmedi”. CHP’ye göre bu belirsizlik iktidarın, sürece dair bir takım hususları Türk halkından saklamasıyla ve sürecin gizli gündemli oluşuyla ilgilidir (CHP Grup Toplantısı, 11.08.2009). Belirsizlik ve soyutluk, sürecin isimlendirilişine yol açmıştır: “Yani buna ne isim vereceğimizi de şaşırdık... Önce ‘Kürt açılımı’ dediler... Kısa bir süre sonra ‘Demokratik açılım’ dediler. Bir süre sonra... ‘Milli birlik açılımı’ dediler.... Kendine güvenen bir proje adını değiştirir mi?” (CHP Grup Toplantısı, 6.10.2009; 13.10.2009; 27.10.2009). Toparlayacak olursak CHP’nin ürettiği aktörler arası ilişkide, bir yanda iyiliği sembolize eden ‘CHP ve millet’, diğer yanda ise kötülüğü temsil eden ‘AKP’ ile ‘onun destekçileri’ yer almaktadır. Zira Baykal’ın söylemlerine göre açılıma, CHP ve millet dışında herkes destek vermiştir. Destek verenler arasında “medya, iş dünyası, yabancı dostlarımız, ABD, AB, DTP, PKK” bilhassa zikredilir. İçerden ve dışarıdan bu kadar destek görmesine rağmen sürecin tıkanması da aynı nokta ile ilişkilendirilir: “Çünkü iş yanlış, işin özü yanlış, işin temeli yanlış ve millet o yanlışlı gördü” (CHP Grup Toplantısı, 27.10.2009).

Görüldüğü üzere üç parti de hem isimlendirme, hem yükledikleri anlam, hem de ortaya çıkması muhtemel sonuçları itibariyle ‘açılım’ sürecini farklı bağlamlarda ele almaktadır. Böylesi bir ayrışmanın ortaya çıkışında, sürecin, fiili olarak işletilmeye başlandığı 2009 yılından itibaren sınırlarının, kapsamının, içeriğinin, takip edilecek takvimin vb. net olarak belirlenmemiş olmasının büyük katkısı bulunmaktadır. Her türlü korku, komplo ve kötülük senaryolarını devreye sokan böylesi bir müphemlik hali, iktidarın her türlü olumlayıcı değerlendirmelerine rağmen, muhalefet bloğunun

²⁰ Komplocu kavrayış, iktidarın açıkladığı takvim konusunda da geçerlidir. 10 Kasım 2009 tarihinde Meclis’te görüşme önerisi karşısında Baykal’ın şu satırları tam da buna örnek teşkil eder: “Anlaşıyor bir takvim var, bir zaman sıkıntısı var... Başbakan birilerine bir şeyleri yaptık diye belli bir tarihte söz mü verdi? Belli bir tarihte biz bunları yapacağız diye söz mü verdi, onun telaşı mı bu? Yani, Başbakan Amerika’ya gitmeden Türkiye’de Meclise bir şeyler sunulacak” (CHP Grup Toplantısı, 3.11.2009).

‘süreci’ bütünüyle kötülüğe hapsedmelerine yol açmaktadır. Sürecin böylesi bir bilinmezlik ve müphemliğe hapsedilişinde ise üç noktanın altı ayrıca çizilmelidir: Türk siyasal yaşamında iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerde hakim olan işbirliği yapma, bilgi paylaşma ve uzlaşma kültürü eksikliği; iktidarın böylesine önemli bir projeyi ve olası olumlu sonuçlarını tek başına sahiplenme arzusu; yaşanacak ekonomik-politik-kültürel-toplumsal gelişme ve sorunlara bağlı olarak müphem bırakılmış sürecin her seferinde yeniden adlandırılması ve anlamlandırılması suretiyle bir taktik/stratejik araç olarak kullanılabilirliği.

4. DEMOKRATİKLEŞMENİN ya da KÖTÜLÜĞÜN GÖSTERENİ OLARAK MUTABAKAT METNİ

28 Şubat 2015’te AKP ve HDP temsilcilerinin açıkladığı on maddelik “mutabakat metni”²¹ sonrasında, Davutoğlu’nun, “*kardeşliği pekiştirmek*”, “*milli birlik ve beraberliği hakim kılmak*” adına işlemeye devam edeceğini bildirdiği açılım süreci, 2009’dan farklı olarak ağırlıklı biçimde *demokratikleşme* söylemi eşliğinde ele alınmıştır. Demokratikleşme eksenli söylem, ötekileştirme sürecine daha zengin bir alan yaratmıştır. Zira Davutoğlu’nun 2.3.2015 tarihli grup toplantısındaki konuşmasına göre çözüm sürecinde geline nokta, şu üç odağa *rağmen* kat edilmiştir: ‘*Ret ve inkâr politikaları*’, ‘*arkaik ideolojiler*’ ve ‘*arkaik Marksist ideolojiye dayanan örgüt yapısı*’. Bu anlamda ötekileştirilen aktörlerin başında, yasaklar ve inkâr politikalarıyla sembolize edilen ve gerek 30 Mart yerel seçimlerinde gerekse 7 Haziran genel seçimlerinde sıklıkla zikredilen “*eski Türkiye*” metaforuna hapsedilmiş ‘AKP iktidarları öncesi dönem’ gelmektedir. Arkaik ideolojiler metaforu, ideolojik hareket etmekle eleştirilen muhalefet partilerini sembolize etmektedir. Zira AKP iktidarına göre aslolan ideolojik değil, millet ve devlet yararına hareket etmektir. Üçüncü bir ötekileştirilen aktör ise ‘arkaik Marksist ideoloji’yle betimlenen PKK’dır.

AKP’nin söylemlerinde 2009’a kıyasla en önemli farklılık demokratikleşme söylemi çerçevesinde geliştirilen “yasaklarla mücadele” retoriğidir. Bu anlamda çözüm süreci sadece Kürt sorunu ekseninde bir arayış değil, genel bir demokratikleşme hamlesi olarak anlamlandırılır. Bu maksatla, köy ve çocuklara verilen isim yasakları ile DGM’lerin kaldırılmasından, hapisanelerde ana dille görüş imkânına, mera yasaklarının kaldırılmasından, Kürtçe metinlerin anadilde basım

²¹ Dolmabahçe’deki Başbakanlık Ofisi’nde 28.02.2015 tarihinde, AKP’den Y. Akdoğan, E. Ala, M. Ünal ile Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı M. Dervişoğlu’nun; HDP’den ise S.S. Önder, P. Buldan ve İ. Baluken’in katıldığı heyet şu on maddelik açıklamayı yapmıştır: 1. Demokratik siyaset tanımı ve içeriği, 2. Demokratik çözümün ulusal ve yerel boyutlarının, tanımlanması, 3. Özgür Vatandaşlığın, yasal ve demokratik güvenceleri, 4. Demokratik siyasetin devlet ve toplumla ilişkisi ve bunun kurumsallaşmasına dönük başlıklar, 5. Çözüm sürecinin sosyo-ekonomik boyutları, 6. Çözüm sürecinde demokrasi güvenlik ilişkisinin kamu düzenini ve özgürlükleri koruyacak şekilde ele alınması, 7. Kadın, kültür ve ekolojik sorunların yasal çözümleri ve güvenceleri, 8. Kimlik kavramı, tanımı ve tanınmasına dönük çoğulcu demokratik anlayışın geliştirilmesi, 9. Demokratik cumhuriyet, ortak vatan ve milletin demokratik ölçütlerle tanımlanması, çoğulcu demokratik sistem içerisinde yasal ve Anayasal güvencelere kavuşturulması, 10. Bütün bu demokratik hamle ve dönüşümleri içselleştirmeyi hedefleyen yeni bir anayasa.

(<http://www.milliyet.com.tr/dolmabahce-de-tarihi-aciklama/siyaset/detay/2021055/default.htm>).

ET=01.03.2015

işinin üstlenilmesine kadar pek çok gelişme zikredilerek “*adım adım her türlü yasağı kaldırdık*”ları vurgulanmaktadır. Bu anlamda açılım sürecinin, öncelikli olarak ‘yasaklarla mücadele eden bir AKP iktidarı’ algısı üretmenin aracına dönüştüğünden söz edilebilir. Gezi Direnişi²², 17/25 Aralık soruşturmaları²³, 14 Aralık tutuklamaları²⁴, Paralel Yapı ile mücadele, İç Güvenlik Yasası²⁵ vb. gelişmeler ışığında düşünüldüğünde, iktidarın otoriterleşme eğiliminin hız kazandığına dair eleştirilerin yoğunluk kazandığı bir dönemde, AKP’nin, *açılımı*, demokratikleşme ve *AKP iktidarını* da ‘yasaklarla mücadele eden’ aktör konumuna yerleştirmesi önemli bir stratejik hamledir.

Tıpkı Erdoğan’ın 2009’daki söylemlerini yeniden üretircesine Davutoğlu da, demokratikleşme sürecinde hızla mesafe alındığı ve çözümde ciddi bir aşama kaydedildiği bir evrede, bir takım güçlerin bu süreci akamete uğratmaya çalıştığını vurgular. Böylesi bir kurgu, öteki’yi basitçe öteki olmaktan alıp tehlikeli bir düşmana ya da şeytani bir varlığa dönüştürmesi adına önemlidir: “*Gezi provokasyonları*”, “*17-25 Aralık kumpasları*” ile “*6-7 Ekim Kobani olayları*” bunlardan en önemlileridir (AKP Grup Toplantısı, 02.03.2015; 31.03.2015). Burada Türk sağ geleneğinin tipik komplocu kavrayışı yine devrededir. Kürt sorununu ve genel olarak da demokratikleşme sürecini baltalamak isteyen, bu sorunların çözümlenmesinden ve dolayısıyla güçlü Türkiye hedefinden çekinen odakların planlarıdır işlemekte olan: “*ne zaman çözüm süreciyle biz bu milletin fertleri arasında kardeşlik tohumunu bir fidan gibi büyütmeye başlamışsak, birileri hemen karşı operasyonlara, suikastlara ya da çözüm sürecini baltalama faaliyetlerine giriştiler*” (AKP Grup Toplantısı,

²² 27 Mayıs 2013 tarihinde Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi’ni protesto etmek ve engellemek amacıyla Gezi Parkı’nda başlayan gösteriler, iktidarın projeyi yürütme konusundaki ısrarı ve polisin göstericilere sert tutum ve müdahalesi üzerine hükümet karşıtı bir direniş hareketine dönüşmüş; büyük kentler başta olmak üzere Türkiye’nin diğer pek çok kentine de yayılmıştır. Bu konuda bkz: Özey Göztepe, *Gezi Direnişi Üzerine Düşünceler*, Nota Bene Yayınları, İstanbul, 2013; Vefa S.Öğütte ve Emrah Göker (Der.), *Gezi ve Sosyoloji*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014; Kemal İnal (Der.), *Gezi İsyan ve Özgürlük*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

²³ İlki 17.12. 2013’te aralarında Rıza Sarraf, Süleyman Aslan (Halkbank Genel Müdürü), Mustafa Demir (Fatih Belediye Başkanı), Ali Ağaoğlu (iş adamı) gibi isimlerin yanı sıra dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler’in oğlu Barış Güler, dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan’ın oğlu Kaan Çağlayan ve yine dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar’ın oğlu Abdullah Bayraktar’ın da bulunduğu seksenden fazla kişinin gözaltına alınmasıyla başlayan soruşturmalar, 25 Aralık’ta Cumhuriyet Savcısı Muammer Akkaş’ın kara para aklama ve yolsuzluklar çerçevesinde ikinci bir soruşturma açmasıyla devam etmiştir. 17/25 Aralık operasyonları, iktidar ile Gülen Cemaati arasında etkisi hala sürmekte olan keskin bir savaşımın da başlangıcını oluşturur.

²⁴ 17/25 Aralık operasyonlarından tam bir yıl sonra 14.12.2014’te bu kez bir başka soruşturma süreci başlatılmıştır. Bu süreçte Zaman Gazetesi Genel Yayın Müdürü Ekrem Dumanlı, Samanyolu Yayın Grubu Başkanı Hidayet Karaca ile Terörle Mücadele Şubesi’nin eski yetkililerinin de aralarında bulunduğu 31 kişi “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti egemenliğini ele geçirmek amacıyla baskı, yıldırma ve tehdit yöntemlerini kullanarak örgütsel yapı oluşturarak bu yapılanma altında iftira, kişi hürriyetinden yoksun kılma ve belgede sahtecilikle*” iddiasıyla gözaltına alınmıştır. Metnin yazıldığı tarihte Hidayet Karaca’nın tutukluluk hali devam etmektedir.

²⁵ Başbakan ve bakanlara “site kapatma”, valilere “adli kolluk”, polise ise “makul şüphe ve vurma” yetkisi de veren, bu anlamda rejimin otoriterleşmesine zemin hazırladığı ve anayasaya aykırı düzenlemeler içerdiği gerekçesiyle yoğun biçimde eleştirilen 6638 sayılı “Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 27.3.2015’te TBMM tarafından kabul edilmiş, 3 Nisan tarihinde cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak 4 Nisan’da yürürlüğe girmiştir. [http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150404.htm](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150404.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150404.htm)

2.3.2015).²⁶ Başka bir deyişle AKP iktidarı, otoriterleştiği yönünde aldığı eleştirileri etkisiz kılmak ve iktidar pozisyonunu meşrulaştırmak adına, demokratikleşme çabalarını baltalamak isteyen ‘iç ve dış güçler’ retoriğini ön plana çıkarmıştır.

2 Mart tarihli grup toplantısına dikkatle bakıldığında AKP’nin, mutabakat ile başlayan süreci aynı zamanda “*yeni bir dönem*” olarak betimlediği görülür. Yeniliği karakterize eden üç önemli husustan ilki “*ortak aidiyet bilincinin güçlendirilmesi*”dir. Ortak aidiyet bilinci ise *tarihdaşlık* ve *vatandaşlık* ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Ağırlıklı bir biçimde ve sıklıkla Osmanlı ve Selçuklu tarihlerinden ve üstelik o devre ait savaşlar üzerinden üretilen retoriğe göre, tarihdaşlığı ve dolaylı olarak da ortak aidiyeti üreten neredeyse tek başına savaşlar *miş gibi* gözükmektedir. Vatandaşlık bağı ise aslında bireylerin etnik, dinsel ya da mezhebi kökenlerine bakmamayı ilke olarak benimsemeyi gerektiriyorsa da, ağırlıklı olarak “*darbelerin ayrımcılık ve eşitsizlik yaratıcı*” olduğunu vurgulamaya dönmüştür.²⁷ Dolayısıyla AKP iktidarının, darbelerin yarattığı “*dışlayıcı, reddedici, fişlemeye dayalı, iç tehdit tanımlamalarına dayalı ayrımcılıklara*” son verdiği vurgulanarak; vatandaşlık ilkesi, “*eski Türkiye*” metaforuna hapsedilmiş olan ‘AKP iktidarı öncesi dönem’i ötekileştirici bir ölçüğe dönüştürülmüştür.

Davutoğlu’nun zikrettiği *yeni dönemin* ikinci ana ilkesi *demokratik siyasettir*. Bu ilke HDP ve PKK’ya yönelik mesajları formüle eder: *Silahları bırakın*. Başka bir deyişle, *demokrasi-şiddet* dikotomisi üzerinden terörün son bulması gerektiğine dair bir çağrıdır, bu. *Ortak gelecek bilinci* ise üçüncü ve son ilkedir. Ortak gelecek bilinci ile hem *eski Türkiye* olarak sembolize edilen 1980 ve 90’lı yılların siyaset anlayışı eleştirilir, hem de bu ilke üzerine inşa edilen açılımın milli birlik ve kardeşlik yaratacağı ve ortak gelecek bilinci yüksek bir Türkiye inşa edeceği vurgulanır. Bahsi geçen ilkeler çerçevesinde çözüm sürecinin “*milli, özgün ve yerli*” bir proje olduğunun altı ise özellikle çizilir. 2009 yılından itibaren türlü kesintilere uğrayan açılım sürecine, muhalefetin en önemli eleştirisinin “*dış güçler tarafından üretildiği*” ve bu projenin ‘*milli olmadığı*’ eleştirileri hatırlanacak olursa, eleştirileri karşılamak adına projenin ‘*milli, özgün ve yerli*’ olduğunun vurgulanması anlamlıdır. Sürecin *milliliği* argümanı, bütün tarafların sürece destek vermesini zaruri kılan bir gerekçe de üretmiştir. Destek olmayı düşünmeyenler ise Davutoğlu nezdinde “*düşmanlık ve fitne tohumu ekmek*”le²⁸ (AKP Grup Toplantısı, 2.3.2015) damgalanarak, ötekileştirilmektedir.

Dolmabahçe mutabakatını demokratikleşme ve özgürleşme paradigmasından hareketle okuyup olumlayan Davutoğlu, mutabakatın ilan edildiği 28 Şubat tarihi üzerinden bir analogi kurar. Türk siyasal yaşamında post-modern darbe olarak yerini

²⁶ Üstelik bu komplocu kavrayış ve günah keçileştirme tavrı, doğrudan İç Güvenlik Reformu’na bağlanır: “*çözüm süreci gibi bir barış projesini, bir kardeşlik projesini, milli birlik projesini*” bir daha kimse “*sabote etmesin*” diye ya da 6-7 Ekim olaylarındaki bir “*atmosfer*”e bir daha meydan vermemek maksadıyla “*özgürlüklerin korunması ve iç güvenlik reformu*” Meclis gündemine alınmıştır (AKP Grup Toplantısı, 2.3.2015).

²⁷ Darbeler bahsinde ise sırasıyla “28 Şubat, 12 Eylül ve 27 Mayıs” zikredildiği halde; 12 Mart ya da 27 Nisan e-muhtrası’nın bahsi geçmemektedir.

²⁸ Davutoğlu 21 Mart 2015 tarihinde “*Biz Birlikte Türkiye’yiz Bahar Şöleni*”nde yaptığı konuşmada da çözüm sürecine iki farklı bakış açısının olduğunu dile getirir. Bütüncül/resmin tamamına bakanlar ile resmin sadece bir kısmını gören, parçacı yaklaşım. Parçacı yaklaşımla hareket edenlerin, taktik manevralarla çözüm sürecini günlük siyasete alet ettikleri, düşmanlıkları körükledikleri ve yeni şiddet çağrısı yaptıkları belirtilmektedir.

alan 28 Şubat müdahalesini kast ederek, “*yine 28 Şubat günü, Cumartesi günü bu kez çözüm süreci bağlamında son derece önemli bir açıklama geldi. Dikkat ediniz, biz ayarlamıyoruz ama tarihler kendileri konuşuyorlar*” (AKP Grup Toplantısı, 2.3.2015) der. Darbenin sembolize ettiği *baskı* ile mutabakatın sembolize ettiği *demokratikleşmenin* aynı tarihe denk düşmesi bir tür takdiri ilahi yaklaşımıyla değerlendirilmekte; böylece tanrısal iradenin iktidarın ve çözüm sürecinin arkasında olduğuna dair gizli bir mesaj üretilmektedir. Bu türlü bir değerlendirme, özelde mutabakatı ve genel olarak da çözüm sürecini olumlayıcı ve önemini vurgulayıcı bir anlam dünyası yaratır. Söz konusu bakış açısı, aynı zamanda çözüm sürecinin “*hedefine ulaşma yolunda çok ciddi bir aşama*”ya geçildiğinin göstergesi olarak da okunabilir. Özgürlük kavramı ve anlayışını özcü bir mantıkla AKP iktidarlarına mal eden politik söylem, ülkenin adeta AKP iktidarları döneminde özgürlük ile tanıştığı yönünde bir kanı uyandırmaktadır. Böylesi bir değerlendirme, bir bakıma kendi iktidarları öncesini yok sayan kavrayışın izdüşümüdür. Kaldı ki 30 Mart yerel seçimlerinden itibaren çok sıklıkla kullanılan *eski ve yeni Türkiye* dikotomisi de böylesi bir özcü kavrayışı ve kendinden öncesini yok sayma mantığını somutlaştıran en önemli argümanlardandır. Mutabakat metni ile birlikte içine dahil olunan sürecin demokrasi ve özgürlük kavramları üzerinden anlamlandırılması, açılıma ‘PKK’nın taleplerini karşıladığı’ ya da ‘etnik ayrımcılık yarattığı’ yönünde gelen eleştirileri berhava etmek şansı da sunar. Zira bu süreçte “*bir etnik grup adına başka bir etnik gruba dönük olarak*” değil, “*bütün bir millet adına, milletin tarihine yönelik olarak atılmış bütün yanlış adımlarla*” yüzleşildiği belirtilmektedir. Bu nedenle *yeni Türkiye* ile sembolize edilenin, “*vatandaşların mutlak anlamda eşit olduğu, eşit haklara sahip olduğu insanlık onurunun yükseldiği bir Türkiye*” (AKP Grup Toplantısı, 2.3.2015) olduğu vurgulanmaktadır.

MHP ve CHP’nin tezlerinin aksine AKP, demokratik siyasetin olduğu yerde silahlara dayalı bir mücadele yürütülemeyeceği kanaatindedir. Diğer bir deyişle, PKK’nın ve mücadelesinin meşruiyet zeminini ortadan kaldırmanın yolu, demokratik siyasetin önünü açmaktan geçmektedir. Bu noktadan hareketle Davutoğlu, mutabakat metnini ihanet metni olarak gören ve dolayısıyla AKP iktidarını hainlikle suçlayan MHP’ye, Türkiye coğrafyasında “gidilemeyen yerler” retoriğiyle karşılık verir: “*Gidemediğiniz yer haritada vatanınız gibi görünse de gönlünüzde ve zihninizde vatanınız değildir*” (AKP Grup Toplantısı, 2.3.2015). Böylesi bir sonuç MHP’nin Kürt etnisitesini yok saymasıyla ilişkilendirilir. Kısacası “*yeni Ortadoğu’nun da temel taşı*” olarak değerlendirilen demokratikleşme ve özgürleştirme süreci, AKP’nin bütün Türkiye’yi kucaklayabilmesinin yolunu açmıştır.

MHP²⁹ tıpkı 2009 yılı açılım tartışmalarında olduğu gibi Dolmabahçe mutabakatı ile başlayan süreci de en sert ve ağır biçimde eleştirir. Bu eleştirilerde birkaç noktanın altının çizilmesi gerekir: En temel eleştiri, hain olarak damgalanan iktidara yöneliktir. İktidar, PKK’yı kendi omzunda taşıyan, “*ruhunu PKK’ya kaptır*”mış, Kandil’e olan “*hayranlıkla aklı başından*” giden, “*İmralı’da ihanet katarına*” eklenen bir aktördür (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Mutabakatı, iktidarın PKK ile “*mütareke yapması*” ve “*müzakereye hız vermesi*” olarak yorumlayan MHP’ye göre, ülkenin parçalanacağı, milletin bölüneceği ve vatanın satılacağı bir evreye geçilmiştir. İktidar, ihanet içinde bir aktör olarak

²⁹ MHP’de, 21.03.2015 tarihinde yapılan 11. Olağan Genel Kurul nedeniyle, 28 Şubat sonrasında sadece bir kez 3.3.2015’te grup toplantısı yapılmıştır.

anlamlandırılınca; AKP'nin demokrasi ve özgürlük getireceğini iddia ettiği mutabakat metni de *ihanet metnine* dönüşür. Kaldı ki, Bahçeli'ye göre, terör örgütü liderinin hazırladığı metnin çözüm adı altında sunulması en başından ihanet damgasını hak etmektedir. Öcalan ile AKP arasındaki ilişki –CHP'deki tavra benzer biçimde– komplocu bir mantıkla değerlendirilir: AKP ile PKK arasında *başkanlık ve bölünme* üzerine inşa edilmiş bir *ittifak* söz konusudur. Üstelik iktidar, ihanet metnini hayata geçirmeye çalışırken, “*şehitleri istismar etmekte*”, “*kutsal olan kavramlar üzerinden siyaset*” geliştirmektedir. Bahçeli'ye göre bunda şaşırtıcı bir nokta bulunmamaktadır, zira “*istismar AKP'ye has bir ikelliktir*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Dolayısıyla MHP'nin eleştirilerinde ikinci hususu, mutabakat metninin bizatihi kendisi oluşturmaktadır. Metnin her bir maddesi, “*musibet, melanet, mahvoluş*” demek olan ihanet halini gösterir. Çünkü söz konusu maddeleri “*İmralı canisi*” hazırlamış ve “*Kandil çetesi ihtiyatla paraş*” etmiştir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin “*çöküş belgesi, varoluşunu inkâr belgesi*”dir. Hatta metin basitçe bir “*niyet beyanı değil nimet bilmezliğin tezahürüdür*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Bu anlamda mutabakat metninin, Mondros Mütareke metninden ya da Sevr Antlaşması'ndan farkı yoktur. Çünkü “*çözüm*” süreci, aslında “*çözülme etapları*”dır ve “*barış makyajlı batış ve bayağılık manifestosu*”dur; “*AKP-PKK bölücü yapılanması*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015) aracılığıyla parçalanma, bölünme ve vatanın satılmasının kayıt altına alınışıdır.

Mutabakat metnini hainleştirici, aşağılayıcı, şeytanlaştırıcı ve hatta insandışılaştırıcı damgalamalar, mutabakat metnini imzalayan aktörlere de yönelir: “*Dolmabahçe Sarayı'ndaki Başbakanlık Ofisi'nde rahat koltuklarına kurulan müflis şahsiyetler*”, “*haysiyetini çıkarlarıyla değiştirmiş, yetmemiş, üste de milli emanetleri vaat etmiş AKP*”, “*Sevr'in kalıntıları, haçlı hesap ve özlemleri*”nin “*hulul ettiği*” AKP, “*vicdan vidaları gevşemiş ehli salipler*”, “*siyasi menfaat şebekesi*”, “*küfrün destanını yazmaya koyulanlar*”, “*hepsi aynı pis muhitin mahsulleri*” . Üstelik “*bunların hepsi aynı çarpıklığın ümidi, aynı alçaklığın üretimi, aynı defolu imalatın yan ürünüdür*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Görüldüğü üzere MHP'nin politik söyleminde AKP iktidarı, PKK'yı koruyan, Kandil ve İmralı ile birlikte hareket eden ya da terörle işbirliği eden aktör olarak hainleştirilir. Davutoğlu'nun “*HDP'nin nüfusuna adını yazdırdığı*”, “*HDP'nin kapısında dilencilik*” ve “*bebek katilinin tutsağı*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015) olan partiye liderlik yaptığına ilişkin ifadeler ise hainlik damgasının en somut örnekleridir. Zira bir *kumpastan* ibaret olan mutabakat metni ile partisinin, PKK ile müştereken Türkiye Cumhuriyeti'ni kundaklamasına ve kuşatmasına seyirci kalmaktadır. Buradaki seyirci kalma, hem basiretsizlik hem de teslim olma anlamlarını karşılar: “*Bebek katilinin 10 maddelik ihanet metni şiir dinletisi gibi dinlenmiş... Düşe kalka vizyonda tutulan çözülme süreci on maddelik ihanet ilavesiyle yeniden derlenip toparlanmıştır*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Öte yandan mutabakatta bahsi geçen silah bırakmanın da bir aldatmaca olduğu vurgulanır. Eğer böyle bir adım atılacak idiye bunun 2013'te gerçekleşmiş olması gerektiği, aksi halde asıl silah bırakanın devlet olduğu belirtilir: “*Silahları gömen, indiren, kılıfına sokan varsa o da Türk devletidir*”. PKK'nın silah bırakacağını ummak ve beklemek “*ahmaklık ve gaflet*”tir (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015).

PKK'nın silah bırakmayacağı iddiası, onun bir tür taşeron/kiralık ya da dış güçlerin ülkeyi sorunlarla uğraştırmak adına ürettiği örgüt olduğu iddiasıyla desteklenir. AKP ve PKK ortaklığının “*iblisten aldıkları taktiklerle, küresel güçlerden aldıkları talimatlarla cerrahi operasyona başlamışlardır*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015) ifadesinde bahsi geçen “*iblisin taktikleri*” ile “*küresel güçlerin talimatları*” da hem komplocu kavrayışı hem de PKK'nın kötücül doğasını somutlaştırıcı dilsel oyunlardır. Buna rağmen silah bırakılmasını istemek MHP'ye göre PKK'nın “*siyasallaşma ve meşrulaşma çabalarına sinsi bir ilavedir*”. O nedenle mutabakat metni, Bahçeli'ye göre, PKK'nın kurnazca hareket edip bir tür zafer kazandığının, siyasal olarak amaçlarına ulaşmada sınıra geldiğinin bir göstergesidir. Bu hal aynı zamanda devletin yenildiği ve terör karşısında acz içine düştüğü biçiminde de yorumlanır. Davutoğlu'nun sürece dair bahsettiği üç ilkedden biri olan *demokratik siyaset* ise “*bölücülüğü aklama ve temize çıkarma arayışı*” olduğundan şiddetle reddedilmektedir. Çünkü ‘demokratik siyaset’ söylemi bir “*PKK ağzı*”dır, şayet PKK ağzıyla konuşuluyorsa gelinen noktada AKP “*HDP'nin arka bahçesi*”, PKK ise “*koşu bandı*” olmuştur (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Çünkü bir katilin veya terörist liderin demokratik anlayış üretmesi olanaksızdır. Bunu göremedikleri için de gerek Davutoğlu gerekse Erdoğan, “*oyuna alet*” olmakta ve hatta “*aracılık*” etmektedir. Görüldüğü üzere bölünme/ihanet retoriği MHP'nin politik söylemine, 2015'te çok daha güçlü bir biçimde eşlik etmektedir. Bunda, yaklaşık üç ay sonra gerçekleştirilecek olan 7 Haziran genel seçimlerinin etkisini unutmamak gerekir.

MHP'nin politik söylemindeki bu tercih, ötekiliği inşa etmesine de temel teşkil eder. AKP ile “*işbirlikçi çıkar çevreleri*”nin oluşturduğu “*siyasi ikbal ve menfaat içi*” koalisyon kuranlar bir yanda, “*milletini karşılıksız seven Türkiye sevdalıları*” ya da “*Türkiye'yi korumaya azimli Milliyetçi Hareket*” diğer yanda yer alır. Öteki olarak damgalanan aktörlerin farkında olmadıkları en büyük sorun, binlerce yıldır süregelen büyük bir komplonun, “*Anadolu'yu Türksüzleştirme emeli*”nin (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015) taşeronluğunu üstlenmiş olmalarıdır. O nedenle Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı ve örgütlendiği koşullar ile mutabakat metninin oluştuğu koşulları mukayese etme tavrı çok nettir. Hatta bir ihanet belgesi olarak değerlendirilen mutabakat metni, Türk toplumunda travma yaratan Sevr ve Mondros ile sıklıkla ilişkilendirilir: “*Sevr Antlaşması'na da barış diyorlardı ve Türk milletine nasıl bir cehennemî yaşatacağı da herkesin malumuydu*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Bu çerçevede başbakan ve cumhurbaşkanı da “*işgal komiserleri*” olarak zikredilir.³⁰ Sevr nasıl Türk'ün Anadolu'dan atılması için hazırlanmış bir plan idiyse ve bu nedenle o anlaşmaya imza koyan Osmanlı idarecileri nasıl büyük bir ihanet hali içinde olmuşlarsa; Mutabakat metni ile AKP'nin de bunlardan bir farkı yoktur. Mutabakat ile Mondros/Sevr arasında kurulan analogi, doğal olarak bir başka analogiyi daha gerektirir. *Milli mücadele* ve *MHP*: “*dün bu ihaneti milli mücadele durdurmuştu. Bugün ise Milliyetçi Hareket önünü kesmeye yeminlidir*”. Çünkü MHP milli gururu, AKP ise hıyanetin sesini sembolize etmektedir. O milli gurur “*Mete*

³⁰ Gerek AKP gerekse Erdoğan ve Davutoğlu'nu hainleştiren en somut ve ağır ifadelerden biri şu satırlarda görülebilir: “*Bilinmelidir ki; Öcalan-Erdoğan ve Davutoğlu sacayağı Türk kimliğinin utanma nedir bilmeyen hasımlarıdır. Bu ülkenin Cumhurbaşkanı'nı, bu ülkenin Başbakanı'nı PKK'lıdan ayıran, ayrı tutan ve farklılaştıran artık ne kalmış, geriye ne bırakılmıştır? PKK Başbakanlıktadır; PKK saraydadır...*”; “*bölücüyü dağda ve ovada aramaya artık gerek yoktur. Bölücü hükümettedir. Bölücüler iktidardadır*”; “*Türk milletinin gerçek gündeminden sapmışlar; İmralı canisi ve çetesiyle iş tutmuşlardır*” (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015).

Hanla coşan, Ergenekon'da eritilen demir parıltısıyla çağlayan, Orhun'dan kopup gelen, Atila'nın kurbacıyla dünyayı titreten" millete ait olduğundan "millete ihanetin üç elebaşısı"nın (Erdoğan-Öcalan-Davutoğlu) buna engel olabilme olanağı bulunmamaktadır (MHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Anlaşılacağı üzere, MHP'nin politik söyleminde terör ile müzakere etmek ya da PKK'yı muhatap almak hiçbir biçimde kabul edilemez bir durumdur. AKP bunu yapmak suretiyle "bölücülerin umut kapısı" haline gelmiştir. Bahçeli'nin –ve Baykal'ın– yaşanan sorunları ve olumsuzlukları adeta ölüm kalım meselesine dönüştüren bir dil ve söylem geliştirmek suretiyle, toplumu müteyakkız kılacak refleksleri daima canlı tutmaya çalıştığı söylenebilir.

2015'in CHP'si³¹, mutabakat metni ile yeniden işlemeye başlayan çözüm sürecini olumlu bulunduğunu belirtilmişse de, meseleyi ağırlıklı olarak "silah bırakma çağrısı" olarak anlamlandırmıştır: "Silahın olmadığı bir Türkiye hepimizin özlem duyduğu bir Türkiye'dir. İnsanların öldürülmediği bir Türkiye hepimizin özlem duyduğu bir Türkiye'dir. Silah bırakılıyorsa ancak bundan sevinç duyarız" (CHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Fakat mutabakat metninin ilanı başlı başına bir çözüm olarak değil, en fazla süreçte bir küçük evre olarak değerlendirilir. O nedenle mutabakat metni çok fazla büyütülmemesi gereken, başka bir deyişle ne AKP'nin yaptığı gibi bütünüyle olumlayarak ne de MHP'nin yaptığı gibi bir tür felaket senaryosu eşliğinde ele alınacak bir gelişmedir. Baykal'lı CHP ile mukayese edildiğinde en büyük farklılık, sürecin olumlu bulunduğunun belirgin biçimde vurgulanmış olmasıdır. Eleştirilerin üzerinde toplandığı asıl mesele, tıpkı 2009'da olduğu üzere metnin soyutluğu, anlaşılmazlığı ya da açılımın "kesin çizgilerinin bilinçli bir tercihle ortaya konulmaması"dır (Erdoğan, 2013: 378): "Peki, bu şifreli metnin arkasında ne var, onu bilen var mı?" (CHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Öte yandan söz konusu metnin, özü itibarıyla bir mutabakat metni olamayacağı da belirtilir. Çünkü CHP'ye göre gerçek anlamda bir mutabakattan söz edebilmek için taraflar arasında güven ilişkisinin tesis edilebilmiş olması gerekir. 28 Şubat'ın hemen ardından gerek AKP gerekse HDP'nin yaptığı karşılıklı suçlayıcı açıklamalar, CHP'nin *güvensizlik* üzerinden yorum üretmesinde elini güçlendirmiştir. Eğer güven ilişkisine dayalı bir mutabakat söz konusu değilse, o halde barışın tesisi de olanaksızdır.

CHP'nin 28 Şubat sonrasına ilişkin temel eleştirilerinin gerek 2009'un CHP'sinde, gerekse MHP'nin söylemlerinde daha net biçimde gözüken komplocu kavrayışa paralel biçimde geliştirildiği söylenebilir. Şöyle ki, mutabakat ile hedeflenen esasında barış değildir; söz konusu olan AKP ve HDP'nin bir tür seçim ittifakı yapmak üzere atmış oldukları adımdır: "AKP ile HDP arasında bir seçim işbirliği var ve bu iş birliğini götürmek istiyorlar. İşin Türkçesi budur... sen de zarar görme ben de zarar görmemeyim... diyorlar". Ayrıca çözüm için mutlak surette uyulması icab eden dört temel ilke çiğnendiği için de, mutabakat bir tür aldatmacadan ibarettir: "Samimiyet", "gizli bir kişisel ajandanın yokluğu", "milli olmayan angajmanlara girmeme" ve "muhafeletin bilgilendirilmesi" (CHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). Şayet AKP ve HDP bu dört ilkeyi çiğnememiş ve mutabakat toplumu aldatmak üzere formüle edilmemiş olsaydı, seçim barajının kalkmasına dair bir talep ya da pazarlığın öncelikli olarak görülebiliyor olması gerekirdi.

³¹ 28 Şubat sonrasında CHP'de 5 ayrı grup toplantısı gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, sadece 3.3.2015 tarihli toplantıda mutabakat metni ve çözüm süreci üzerinde durulmuştur.

Komplocu kavrayışın ikinci bir izini, açıklama metni ile Öcalan arasında kurulan ilişkisellikte aramak gerekir: “*Abdullah Öcalan açıklama yaptı, oturuldu Dolmabahçe’de okundu*” (CHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). CHP’ye göre mutabakat metni aslında hükümete ait değildir, özü itibariyle Öcalan tarafından tasarlanmıştır. Üstelik PKK henüz silah bırakmadığına göre, metnin bir anlam ve sonuç yaratamayacağı açıktır. Tam da bu noktada CHP’nin tıpkı MHP’nin argümanlarında olduğu gibi güvenlik odaklı bir yaklaşımla meseleyi değerlendirmeye devam ettiği görülür: “*silah gölgesinde barış olmaz*”. Çözüm için söylenen hemen hemen tek iddialı açıklama ise Kılıçdaroğlu’nun “*bu meseleyi ben çözerim*” tavrıdır. Aslında diğer partilerde de var olan “ben/biz çözerim/çözeriz” tavrı, 2015’in CHP’sinde daha belirgindir. Fakat bunun nasıl gerçekleştirileceğine dair en ufak bir izahat bulunmamaktadır.

Davutoğlu liderliğindeki AKP, nasıl ki çözümü 28 Şubat sonrasında doğrudan doğruya ‘demokratikleşme, yasaklarla mücadele ve özgürlük’ kavramlarıyla ilişkilendirmişse, benzer bir şeyi CHP de yapar, ama tersinden. Kılıçdaroğlu’na göre demokrasiyi ancak ve ancak demokratik bir iktidar inşa edebilir. Oysa her geçen gün biraz daha otoriterleşen AKP iktidarının, zikrettiği demokratikleşme hamlelerini başarması olanaksızdır, gerçekçi de değildir: “*Kendisi demokrat olmayan, Meclise baskı yasaları getiren bir iktidar, bu kadar temel bir sorunu çözebilir mi? Devleti hizmet eden bir kurum olmaktan çıkarıyor, elinde sopa olan bir kurum haline dönüştürüyor. Böyle devlet anlayışı mı olur?... Diktatörler demokrasi getiremez... Devleti baskı organı hâline getirenler demokrasi getiremez, ülkenin sorunlarını çözemez. Kendisi sorun olan bir hükümet sorun çözemez...*” (CHP Grup Toplantısı, 3.3.2015). AKP, Türkiye’deki olumlu gelişmelerden rahatsız olanların gerçekleştirdiği komploları ve bunlara karşı iktidarın demokratikleşme hamlelerini birbiri ardına başarmasını nasıl ki mutabakat süreci üzerinden izah ediyor idiyse; CHP de mutabakat metni sonrasındaki çözüm tartışmalarını AKP’nin otoriterleşmesinin eleştirisi üzerine inşa edilmiş durumdadır.

5. AÇILIM SÜRECİ ve KİMLİĞİN KAVRANMA HALLERİ

AKP, Kürt sorununu değerlendirirken kimlik tartışmasını alt ve üst kimlik kategorileri üzerinden yürütmüştür. Buna göre etnik kimlikler “*alt kimlik*”, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı ise “*üst kimlik*”tir. Erdoğan, üst kimliği oluşturan çok sayıda etnik grup olduğunu belirtip, bunları tek tek sıralar: Türk, Laz, Kürt, Çerkez, Gürcü, Roman, Yörük, Pomak vb. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken husus şudur. Kürtlük, etnik düzeyde bir alt kimlik olarak kabul edildiğinden temel bazı kültürel hakların tanınması ve bu hakların bireysel düzeyde kullanılmasının kabulü söz konusudur. Ancak Kürt tarafının talep ettiği Türklerle bütünüyle eşit tutulma ve eşit gelişme hakları, başka bir deyişle hakların kolektif düzeyde kullanılabilme şansı bulunmamaktadır. Öte yandan yurttaşlık bağıyla kurgulanan üst kimlik, ağırlıklı biçimde din temelli ortaklık ilişkisi yaratmanın aracına dönüştürülmüştür. Bu anlamda vatan-millet-devlet gibi milliyetçiliğin sembol kavramları sıklıkla ‘*şehit, gazi*, (Çanakkale ve Sarıkamış başta olmak üzere) *savaş, kible, Yasin/Fatiha, ezan*’ gibi muhafazakâr/İslamcı ideolojinin kavram setiyle ilişkilendirilir. Bu nedenle AKP’nin politik söyleminde “*yaratılanın yaratandan ötürü sevildiği*”

ya da “Doğudaki Anne ile Batıdaki Anne, gencecik yavrularının mezarı başında aynı Fatıha’yı, aynı Yasin’i okuyorsa, aynı ağıdı yakıyorsa, cemaat aynı kibleye yöneliyorsa, buna rağmen bu acılar yaşanıyorsa, burada çok ciddi bir yanlış vardır” (AKP Grup Toplantısı, 3.10.2009) türü İslamcı retoriklere sıklıkla rastlanır. 2015 yılı grup toplantılarında Davutoğlu’nun, İslamcı retorığı daha baskın biçimde dillendirdiği eklenmelidir. AKP, MHP ile olan gerilimli ilişkisine rağmen, ortak bir ideolojik kökenden besleniyor olması nedeniyle, milliyetçi retorığı de bütünüyle devre dışı bırakmış değildir. Bu anlamda en somut ve adeta slogana dönüşmüş ifade ‘tek vatan, tek millet, tek devlet ve tek bayrak’tır. Buradaki milletin tekliği vurgusunun ağırlıklı olarak ümmet birliği temelinde kavrandığı belirtilmelidir. Özellikle 28 Şubat sonrası süreçte AKP’nin politik söylemindeki milliyetçi retorığın, mukaddesatçı retorığın/ümmet birliği anlayışının bir nebze gerisinde kaldığını söylemek gerekir: “Sünni mi, Alevi mi, Türk mü, Kürt mü, Boşnak mı, Çerkez mi demeden selamların en güzeliyle selam versin, esselamü aleyküm desin. O selam sadece merhaba demek değil, ben senden eminim, sen de benden emin ol demektir. 77 milyonun birbiriyle emin olduğu bir Türkiye görüyoruz” (AKP Grup Toplantısı, 2.3.2015).

MHP’nin kimlik konusundaki yaklaşımını ise yurttaşlık kavrayışıyla birlikte değerlendirmek gerekir. MHP’ye göre yurttaşlar arasında –iddia edildiği üzere– özgür ve eşit olmama hali söz konusu değildir. Buna rağmen eşit yurttaşlıktan söz ediliyorsa asıl niyet, Anayasa’da kayıt altına alınmış olan “*Türk vatandaşlığı tanımının enkaza çevrilmesi*”dir ; “*tek millet ve tek devlet esasına dayanan Türkiye Cumhuriyeti’nin... çok kimlikli, çok milletli parçalı bir devlet yapısı*”na dönüştürülmesidir. “*Anayasa’dan vatandaşlık tanımını tümünden çıkarmak veya etnik temelde marjinal tanımları yerleştirmek*” MHP’ye göre “*vebaldir, suçtur ve soysuzluğun damgası olacaktır*” (MHP Grup Toplantısı, 17.11.2009). Kaldı ki söz konusu olan bir terör sorunu olduğu halde meseleyi kimlik ekseninde tartışmak “*Türk milletinin kimliğiyle*”, bilinçli bir plan dahilinde oynamaktır. Bu anlamda MHP’nin kimlik konusundaki tavrının özümseme yoluyla dışlama olduğu; Kürt’e dilini, tarihini, kimliğini, hafızasını inkâr etmesi halinde eşit ve özgür yurttaş olma şansı tanıdığı iddia edilebilir. O halde meselenin adı Kürt sorunu değil, terör sorunudur. Üstelik PKK terörü, Erdoğan’ın bahsettiği gibi ‘uygulanan yanlış devlet politikalarının’, “*demokrasi eksikliğinin*” veya “*sözde kimlik baskısının*” bir sonucu değildir. Çünkü terör aslında “*bir vasıta*”dır, “*bir amaç değil araç*”tır. Bu nedendir ki, meselenin kimlik temelinde tartışılabilir bir yönü bulunmamaktadır. “*Son terörist teslim oluncaya, son terör silahı ele geçinceye kadar*” mücadele edilmesi gerekir (MHP Grup Toplantısı, 8.12.2009). Başlatılan proje, AKP’nin bahsettiği üzere *sözde* etnik veya kimlik ile ilgili sorunları çözmek yerine, “*etnik kimliklerin vatandaşlığın yerine*” geçirilmesine “*etnik temelde siyaset yolunu ardına kadar*” açmaya (MHP Grup Toplantısı, 8.12.2009) neden olmaktadır. Tam da bu noktada pek çok etnik grubun ismini zikreden Erdoğan ve hatta cumhurbaşkanı Gül, “*Türk milleti lafını kullanamıyor*” ya da “*millete Türk milleti diyemiyor*” (MHP Grup Toplantısı, 17.11.2009; 6.10.2009) olmakla sert eleştirilere maruz kalır.³²

³² Benzer bir eleştiriyi Baykal da dile getirir: “*Ağzına Türk milleti sözünü almaktan hep kaçınıyorsun...*” (20.10.2009), “*Fransızların Fransız olmaktan yok, İtalyanların İtalyan olmaktan yok, ama AKP yöneticilerinin Türkiye’de Türk Milleti lafından utancı var*” (8.12.2009).

MHP'ye göre millet kavramı hiçbir biçimde tartışmaya açılmaz, açılır ise “mensubiyet üzerinde kuşku uyandırır”, “ayrışmış bir toplum”a doğru gidilir, “milli tarih ve ecdad üzerinde tereddüt” oluşur, milli kimlik zayıflar (MHP Grup Toplantısı, 17.11.2009).

CHP'nin kimlik tartışmaları üzerinden açılımı değerlendirilince ise yurttaşlık anahtar kavramdır. Çünkü millet tanımlaması yurttaşlık bağı üzerinden yapılır. Bu anlamda Baykal'ın sıklıkla dillendirdiği ifadelerden bir tanesi “devletin etnik kör olması gerekliliği”dir. Devlet “kimsenin etnisitesini görmeyecek, vatandaşı görecektir, vatandaşa da eşit muamele yapacak, ne istiyorsa kendi imkânları çerçevesinde onu” yapacaktır (CHP Grup Toplantısı, 24.11.2009). Çünkü “Kürt kökenli insanların tamamına yakını, ezici çoğunluğu kendisini Türk milletinin bir parçası” saymaktadır (CHP Grup Toplantısı, 04.08.2009). Dikkat edileceği üzere Baykal, milli ve etnik kimlikleri farklı boyutlara sahip olduğu gerekçesiyle birbirinden ayırır: “hepimiz Türk milletinin parçasıyız... Türk milleti bizim milli kimliğimizdir... Bu milli kimliğin içinde etnik kimlikler var, elbette olacak... (Erdoğan) milli kimliği atlayarak Türklüğü bir milli kimlik olarak değil, bir etnik kimlik olarak diğerleriyle birlikte sayıverir, bu yanlıştır, bu ciddi bir yanlıştır” (CHP Grup Toplantısı, 11.08.2009). Bu çerçevede Baykal'lı CHP'nin daha milliyetçi bir refleks geliştirdiği söylenebilir: “Türkiye’de, Anadolu’da bu milli kimliğin oluşmasının bin yıllık tarihi var... Büyük hikayedir, destandır... sadece 1071 Malazgirt Savaşı değil, Orta Asya’dan kopup gelmiş olan yazarlar, düşünürler, Yunus Emreler, Mevlanalar, Hacıbektaş Veliler, onların etrafındaki erenler, onların taşıdıkları ruh, anlayış, zihniyet Anadolu’da öbek öbek, mezra mezra, köy köy, ilçe ilçe Anadolu’yu bir kültürün etrafında toplama mücadelesi bin yıllık mücadeledir” (CHP Grup Toplantısı, 11.08.2009). O nedenle “bu milletin yeniden bir kimlik arayışına ihtiyacı yok”tur, zira “milletin kimliği oturmuştur”. Sorun aslında kimlik temelinde işlemiyor, Türkiye’nin asıl ve gerçek sorunları “işsizliktir, yoksulluktur, ekonomik sıkıntılardır” (CHP Grup Toplantısı, 11.08.2009), “eğitim ve sağlık konusundaki haklı yakınmaların gereği”nin yapılması elzemdir. Sosyo-ekonomik alanda yapılacak yatırımlar ile hizmet eksikliğinin/eşitsizliğinin giderilmesi Baykal’a göre “Kürt kökenli yurttaşların” kendilerini “ülkenin eşit vatandaşı olarak” hissetmelerini sağlayacaktır (CHP Grup Toplantısı, 3.11.2009).

6. SONUÇ

Bir anlam üretim pratiği ve mekânı olarak Kürt sorununun (Yeğen, 2013: 30) çözümü için başlatılan açılım süreci üzerine yapılan tartışmalar göstermektedir ki, her üç parti açısından da barış için gerekli temel koşullar, altı yıllık süreçte tam anlamıyla oluşturulabilmiş değildir. Başka bir deyişle, barış için ‘ tarafların diğer tarafın kimliğini ve insanlığını kabul etmesi’, ‘müşterek bir ahlaki zeminin geliştirilmesi’, ‘tarihle yüzleşme’, ‘sorumluluğu kabul etme’ ve ‘işbirliği için kurumsal alt yapının oluşturulması’ (Kelman vd. 2002’den aktaran, Kök Aslan ve Çapan, 2013: 30-31) ilkeleri çerçevesinde bir mutabakat sağlanamamıştır. Bu anlamda partiler, belirgin biçimde gerek rakiplerini gerekse muhalif söylemleri siyaseten devre dışı bırakma stratejisi izlediklerinden, barış konusunda eğreti çözümler sunmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, Kürt sorununun çözümüne dair tartışmalarda her bir partinin mücadele saikinin ‘söylem üzerinde hâkimiyet kurmak’ olduğu belirtilmelidir. Gerek iktidar gerekse muhalefet partilerinin, hem birbirlerine hem de PKK/BDP/HDP’ye karşı kullandıkları kutuplaştırıcı, şeytansılaştırıcı, günah

keçileştirici dil ve retorik, aktörlerin aidiyetlerinin ve kimliklerinin karşılıklı olarak meşru kabul edilmediğine ve tanınmadığına işaret etmektedir. Öte yandan, muhalefet ile iktidar arasındaki sert ve kırıcı ilişkiler, barışın, henüz taviz verilemeyecek ortak bir ahlaki ve ilkesel duruş halinde değerlendirilemediğini de göstermektedir. Terör temelli ağır bir çatışma dönemi geride bırakıldığında tarafların, yaşananları tüm çıplaklığıyla değerlendirip yüzleşmesi gerektiği halde, partiler bazında böylesi bir yüzleşmeye hazır olunmadığı açıktır. Zira geçmişte yaşananların *nasıl* ve *niçinine* dair her parti bir diğeriyle uyumlu olmayan farklı hakikatler inşa etmiştir. Bu nedenle her siyasi parti, sorumluluğu bir diğeri üzerine yıkmaya gayret etmekte; bilhassa milliyetçi refleksin yükselişe geçtiği evrelerde intikamcı söylemler barışın aleyhine olacak biçimde daha da güç kazanmaktadır. Ayrıca siyasi partiler/aktörler arasındaki uzlaşma kültürünün eksikliği de, şiddet dışında/ötesinde bir çözümün ilke ve usullerinin saptanmasını engellemektedir. Açılım temelinde süregelen tartışmalarda neredeyse hiçbir parti bu anlamda uzlaşmaya temel teşkil edecek ortak ilke ve söylem üretimine katkıda bulunmamıştır.

Kürt sorunun çözümüne dair partiler arasında bir mutabakat yaratılmamış olsa bile, partiler nezdinde ortak olan ve aynı zamanda mutabakat yaratılmamaya da sebebiyet veren birkaç hususun belirtilmesi gerekir. Bir kere bütün partiler, birbirlerini ötekileştirirken ağırlıklı biçimde *iç* ve *dış güçler* retoriğinden hareket etmektedirler. Kürt sorununun ve açılımın, “Batılı güçlere duyulan husumet hissiyatının tedarik ettiği kavramlarla” (Yeğen, 2013: 150) izahı, aslında cumhuriyet dönemi devlet söyleminde sıklıkla aşına olunan bir husustur. Fakat *iç* ve *dış güçler* retoriği *komplocu* bir mantıkla var olduğundan, bu iki stratejinin birlikteliği, her türlü sorunun kaynağını dışarıya/yabancı olana havale etmeyi ve dolayısıyla ruhumuzu temizleyerek, eylemlerimizin sorumluluğundan kurtulmayı beraberinde getirmektedir. Bu strateji ayrıca, her bir partinin bölünme histerisi yaratarak siyaset yapma zeminini genişletmelerine de olanak sağlamaktadır (Karataş, 2011: 201). Başka bir deyişle, her bir parti bir diğeri'nin türlü oyunlarını ya da gayrı-meşru ilişkilerini deşifre etmeye çalışan banal bir dil ile gerçekliği yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Dış güçler retoriği ile *komplocu* kavrayışın birlikteliği, rakip partilerin ötekileştirilmesinin, düşmanlaştırılmasının ve hainleştirilmesinin zeminini oluşturduğundan, her bir parti rakibini dış güçlerin taşeronu/maşası olarak damgalamaktadır.

İkinci olarak, iyilik-kötülük ya da dost-düşman ikilikleri çerçevesinde düşünüldüğünde her bir parti, kendisini bütünüyle iyilikle hemhal olmuş aktör olarak betimlemekte; öteki'ne ise kötülüğün gösterenleri olarak tehlikeli, tehdit edici, güvenilmez, sahte, düşman, hain vb. damgalar kalmaktadır. Dost-düşman ikiliğinde, *özcü* bir mantıkla iyilik bütünüyle *iç* gruba, kötülük ise bütünüyle *dış* gruba aktarılıp, adeta aktörlerin varoluşunun tözüne yerleştirilir. Tözsel olarak kötülüğü temsil eden düşman söylemi, milliyetçi ideolojik söylemlerin, egemen gücün zor anlarında devreye soktuğu bir tür refleks olarak okunabilir. Dolayısıyla her üç partinin söyleminde ortak olan bir diğeri husus, farklı biçimlerde de olsa milliyetçi dil ve retoriktir. Buna bağlı olarak üç parti de açılım tartışmalarını, ‘kendi alternatifinin yokluğu’ iddiası üzerine inşa etmiştir. Zira her bir parti, diğeri parti(ler)in önerilerini *bölünme retoriği* çerçevesinde bir felaket senaryosuna dönüştürmekte, böylesi bir felaket senaryosu ise sorunu birlikte çözmesi gereken partiler arasındaki mesafeyi olabildiğince artırmaktadır.

Birer politik aktör olarak her bir partinin izlediği politika ve tutum, soruna dair alternatif üretmekten ve sorunun diğer muhataplarının seslerine kulak vermekten ziyade, düzenli ve sürekli olarak diğer politik aktörleri/parti(li)leri eleştirmek üzerine kurulmuştur. Böylesi bir tutum, Kürt sorunu ve açılım tartışmaları bağlamında sıklıkla *popülist* politik söylemlerden bahsetmemize yol açmaktadır. Partiler arası söz konusu ortak noktalar popülist politik söylem ile birleştiğinde, farklı toplumsal kesimleri giderek birbirine yabancılaştıran bir korku kültürü belirmektedir. Korku kültürünün hakim olduğu bir yapıda ise insanlar, karşı karşıya oldukları politik ve toplumsal sorunlarla mücadele edemeyecek derecede şüphe atmosferi içerisine düşerler (Furedi, 2014: 19). Şayet korkuya sebep olan riskler yok edilemezse, riskli olduğu düşünülen her davranış, düşünce, gelişme, yenilik vb. mahkûm edilir (Furedi, 2014: 25). Korku ve korkuya bağlı güvensizlik hali, Kürt sorunu gibi hayati bir meselede tarafların eşit aktörler olarak bir araya gelip meseleyi müzakere etmelerini ve dolayısıyla barışı birlikte inşa etmelerini engelleyen en önemli saiklerden biri gibi durmaktadır.

Metni bitirirken son olarak 7 Haziran seçimleri sonrasında yaşanan gelişmelere dair bir dizi noktanın altı güçlü bir şekilde çizilebilir. Seçimler siyasetteki AKP hegemonyasını kıramamıştır. Muhalif güçler iktidar partisinden daha fazla oy almış olmasına rağmen Erdoğan-AKP iktidar bloğunun istekleri doğrultusunda ülkeyi yeni bir seçime götürecek siyasi konjonktür ön plana çıkmıştır. Muhalefetin iktidar karşısında çözülmesinde MHP'nin HDP'yi tümüyle yok sayan ve/ya hem HDP'li vekilleri hem de HDP seçmenlerini terörist olarak gören ötekileştirici dili başat faktör olarak rol oynamıştır (Öztürk, 2015a). Ülkeyi yeni bir seçime taşıyan ve ara rejim koşullarının daha da derinleşmesine yol açan bu güncel kriz bağlamında AKP liderliğinin tavrı son derece önemlidir. Zira 7 Haziran sonuçlarını kabullenemeyen AKP liderliği maruz kaldığı oy kaybından önemli ölçüde HDP'yi sorumlu tutmuştur. AKP ile HDP arasındaki gerginlik, PKK'ya karşı operasyonların yoğunlaştırılmasına (Öztürk, 2015b) ve dolayısıyla 90'lı yıllarda yaşanan türden yeni bir çatışma sürecinin işlenmesine yol açmıştır. Dahası AKP liderliği yeni siyasetini, 2009'dan beri arkasında durduğu *Açılım Süreci*'ni olumsuzlamak ve Dolmabahçe Mutabakatı'nı inkâr edecek biçimde şekillendirmiştir. Gerek çatışmaların/ölümlerin yoğunlaşması ve bunun toplum katında yarattığı tepkiler, gerek iktidarın sürecin olumsuz sonuçlanmasının bütün sorumluluğunu HDP'ye aktarmış olması, gerekse de HDP ile PKK yönetimleri arasında yaşanan gerilimli ilişki, açılım/çözüm sürecinin kısa vadede ve toplum nezdinde yeniden umut uyandıracak biçimde işletilebileceğine dair ciddi şüpheler barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

7 Haziran Sandık ve Seçmen Analizi, İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık, 18 Haziran 2015. http://survey.konda.com.tr/rapor/KONDA_7HaziranSand%C4%B1kveSe%C3%A7menAnaliziRaporu.pdf Erişim Tarihi : 20.6.2015.

Campbell, C. (2013), *Günah Keçisi (Başkalarını Suçlamanın Tarihi)*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Çoban, B. (2003), "Söylem İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi", Çoban B. ve Özarslan Z. (ed.), *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji*, Su Yayınevi, İstanbul, 245-284.

- Erdoğan, İ. (2013), “Terörle Mücadele Stratejileri Bağlamında “Müzakere”: Türkiye Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8(2): 347-392.
- Fairclough, N. (1996), *Language and Power*, Longman, New York.
- Fairclough, N. (2001), “The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis”, Wetherall M., Taylor S., and Yates S. (eds.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*, Sage, London, 229-266.
- Fairclough, N. (2003), “Söylemin Diyalektiği”, Çoban B. ve Özarslan Z. (ed.), *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji*, Su Yayınevi, İstanbul, 173-184.
- Fairclough, N., and Wodak, R. (1997), “Critical Discourse Analysis”, T. van Dijk (ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, Vol. 2, Discourse as Social Interaction*, Sage, London, 258-284.
- Furedi, F. (2014), *Korku Kültürü: Risk Almanın Riskleri*. (Çev. B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Girard, R. (2005), *Günah Keçisi*. (Çev. I. Ergüden), Kanat Kitap, İstanbul.
- Goffman, E. (2014), *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. Ağırnaslı), Heretik Yayınları, Ankara.
- Hall, S. (1999), “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü”, M. Küçük (Ed.), *Medya İktidar İdeoloji*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 77-126.
- Heper, Y. (2014), “İletişimsel Bir Patoloji Olarak Terör ve Müzakereci Çözüm: Teorik Çerçeve”, *Akademik Teklif*, 2(3), 116-133.
- Karataş, Y. (2011), “Açılım'ın Sınırları ve Demokratik Çözümün Yolu”, Y. Karataş (ed.), *Demokratik Barışçı Çözüm ve Kürt Sorunu*, Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 194-203.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. ve Öztan G. G. (2014), *Türk Sağı, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kök Arslan, H., ve Çapan, F. (2013), “Kürt Meselesinde Şiddet Sarmalını Aşmak ve Çözüm Süreci”, *Bilig, Güz*(67): 25-48.
- Köse, S. (2012), “Müzakereci Demokrasi Kuramı ve Toplumsal ve Politik Dönüşümün İmkanları: Kürt Açılımı Üzerine Bir İnceleme”, *Spectrum: Journal of Global Studies, Autumn*(Special Issue), 89-115.
- Öztan, T. (2014), “Öfkeyi Çizmek: Milliyetçi Tahayyülde Düşman Portreleri”, İ. Kerestecioğlu, ve G. Öztan (eds.), *Türk Sağı: Mitler Fetişler Düşman İmgeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 137-167.
- Öztürk, A. (2015a), “Pirus Zaferi mi?”, *Cumhuriyet*, 18 Temmuz.
- Öztürk, A. (2015b), “Türkiye Nereye Koşuyor?”, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos.
- Parlak, İ., ve Öztürk, A. (2015), “Anti-komünist strateji dolayımıyla AKP'nin 30 Mart seçimlerindeki cemaat söylemi”, *Toplum ve Bilim*, (133): 186-214.

- Şentürk, B. (2012), "Bazılarının Yası Daha Az Tutulur: Şiddet ve Kürt Sorunu", *Praksis*, (28): 121-166.
- Timur, T. (2014), *AKP'nin Önlenebilir Karşı Devrimi*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Türk, H. (2014), *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- van Dijk, T. (1989), "Structures of Discourse and Structures of Power", J. Anderson (ed.), *Communication Yearbook 12*, CA: Sage, Newbury Park, 18-59.
- van Dijk, T. (1995), "Aims of Critical Discourse Analysis", *Japanese Discourse*, I, 17-27.
- van Dijk, T. (2001a), "Discourse, Ideology and Context", *Folia Linguistica*, XXX(1-2), 11-40.
- van Dijk, T. (2001b), "Critical Discourse Analysis", D. Tannen, D. Schiffrin and H. Hamilton (eds.), *Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell, Oxford, 352-371
- van Dijk, T. (2002), "Political Discourse and Ideology", C. Lorda and M. Ribas (eds.), *Analisi del Discurs Politic*, Universitat Pompeu Fabra, IULA, Barcelona, 15-34.
- van Dijk, T. A. (2000), *Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction* (Cilt English version of an internet course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). <http://www.discourses.org/download/books/>, Erişim Tarihi: 27.01.2014.
- Wilson, J. (2003), "Politik Söylem", Çoban B. ve Özarslan Z. (Ed.), *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji*, Su Yayinevi, İstanbul, 131-154.
- Yeğen, M. (2013), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul.

İsmet Parlak graduated from Hacettepe University Department of Public Administration. He holds a PhD degree from Political and Social Sciences at the same university, Faculty of Economics and Administrative Sciences. He is interested in discourse and ideology, discourse and media, Turkish politics, democracy, identity and otherization. He is currently working as an associate professor in the Political Science and Public Administration Department at the Pamukkale University.

İsmet Parlak, Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü mezunu. Aynı üniversitede Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nda doktora derecesini aldı. Söylem ve ideoloji, söylem ve medya, Türk siyasal yaşamı, demokrasi, kimlik ve ötekileştirme çalışma konuları arasındadır. Halen Pamukkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Doçent unvanıyla çalışmaktadır.

Armağan Öztürk, graduated from Hacettepe University Department of Public Administration. He holds a PhD degree from Political and Social Sciences at the Ankara University, Faculty of Political Sciences. He is interested in political thought, political philosophy, ideologies, democracy and identity. He is currently working as an associate professor in the Sociology Department at the Artvin Çoruh University.

Armağan Öztürk, Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü mezunu. Ankara Üniversitesinde Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nda doktora derecesini aldı. Siyasi düşünceler, siyaset felsefesi, ideolojiler, demokrasi ve kimlik çalışma konuları arasındadır. Halen Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümünde Yardımcı Doçent ünvanıyla çalışmaktadır.